

ગુજરાત વિજ્ઞાપુર (વિદ્યાપુર) બૃહદ્વૃત્તાંત.

—❀❀❀❀❀—

લેખક—સદ્ગતશાસ્ત્રવિશારદ,
જેનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી.

એક મગનલાલ કંકુચંદના રમણાચાર્ય; તેઓથી ઉપકૃત થયેલ
એક વ્યક્તિની દ્રવ્યસહાયવડે,

પ્રસિદ્ધકર્તા—

શ્રીઅધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારકમંડળ—મુંબઈ.

હા. વકીલ મોહનલાલ હીમચંદ.

પ્રત ૫૦૦

વીર સં. ૨૪૫૨

શુક્રિ સં. ૧

વિક્રમ સં. ૧૯૮૨

ઈસવીસન ૧૯૨૫

દિ. રા. ૧-૪-૦

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળમાં પેટન અથવા લાઉંદ
મેસ્જર થઈ પ્રગટ થતા અન્ધાનો કાલ મેળવે.

અને તે માટે

પત્રવ્યવહાર નીચેના શીરનામે કરે—

શ્રીઅધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારકમંડળ.

હેડ ઓફીસ—શ્રી મુંબઈ હેઠ મુંબાઈમાં

પ્રાન્ચ ઓફીસ—શ્રી પાટણ (ગુજરાત.)

ભાવનગર—આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. ગુલાબચંદ
વલ્લભાઈએ છાપ્યું.

Muni Kanti Sagar.

City નિવેદન. ૨૮.

જન્મશ્રુતિ તરફ માન ઉત્પન્ન કરાવનાર, સ્વકરુણી જાગૃતી કરાવનાર, પ્રાચીન જાહોજ્જ્વાલી અને હાલની પડતી દશાની સરખામણી કરવાનું સાધન આપનાર, દેશના લુપ્ત લુપ્ત ધર્મો અને સ્વધર્મનું ભાન કરાવનાર, સ્વદેશ અને સ્વગામની ઉન્નતિમાં ભાગ અર્પવાને પ્રેરણા કરનાર, ઐતિહાસિક પૂરાવા માટે તાત્પર્ય અને શીક્ષાલેખો દ્રેષ્ટા ઉપયોગી થઈ પડે છે તે બતાવી આપનાર, જોનોની મંદિર સમૃદ્ધિ અને જ્ઞાનસમૃદ્ધિ તરફ અગાધરૂચિની સાક્ષી આપનાર આ અન્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી સ્મરિ અન્યમાળાના અંક ૧૦૨ માં રૂપે બહાર પાડતાં આ મંડળને હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના અને આ આવૃત્તિના વસ્તુત્વ તરફ ધ્યાન આપી પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિની તુલના કરી ઉન્નતિક્રમમાં આગળ વધવા માટે પ્રાસંગિક વિવેચનો અને સૂચનાઓ કરી છે તે ઉપર ધ્યાન આપવા વિનંતિ છે.

પ્રથમાવૃત્તિ-શુન્સાંઅન્યમાળાના ૩૬મા અન્ય તરીકે વીજપુર (વિદ્યાપુર) વૃત્તાંત એ નામે લઘુરૂપે-બહાર પડી હતી જ્યારે આ અન્યનો વિસ્તાર મોટો થવા સાથે વિશેષ હકીકતોનો સમાવેશ થતાં તેને ભારત ગુજરાત વિજ્ઞાનપુર (વિદ્યાપુર) બૃહદ્ વૃત્તાંત એ નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ગુરૂશ્રીએ પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં આ અંકલેખનનું નિમિત્ત-વિજય દેવ પરમારનો લેખ-ઘાંટુ સંઘપુરના દેરાસરવાળો લેખ છે એમ જણાવ્યું છે. તે લેખો ઉપરાંત અન્ય લેખો અને અન્યો વિજ્ઞાનપુરના ઇતિહાસને પ્રકાશિત કરી રહ્યા છે તેમ આ અન્ય પૂરો વાંચવાથી ખાતરી થશે.

હાલનું વિજ્ઞાનપુર તેજ સ્થાને ત્રીજીવાર વસ્યાનું ઐતિહાસિક રીતે સાબીત થાય છે. આવડા રત્નાદિત્યના સમયનો કુંડ જે હાલ હયાત છે ને તેમાં જે લેખ છે તેથી સં. ૮૦૨ પૂર્વે વિજ્ઞાનપુર ઉપર આવડા રાજાઓનાં સત્તા હતી અને તે ઉપરથી તે પૂર્વેનું વિજ્ઞાનપુર હોવું જોઈએ તેમ સમજી શકાય છે.

સુધર્મગચ્છ પદ્માવલીથી વિ. સં. ૯૨૭માં વિજ્ઞાનપુર વસ્યું અને સંઘપુરના શિક્ષાલેખથી વિ. સં. ૧૨૫૬ માં ફરી વસ્યાનું સમજી શકાય છે.

ઘાંટુગામ સં. ૧૮૦૦ ના સૈદ્ધમાં હયાત હોવું જોઈએ અને વિજ્ઞાનપુર ઉપર થયેલા મુસલમાન આક્રમણ સમયે વિજ્ઞાનપુરના ઇતિહાસને પ્રકાશિત કરનાર શિક્ષાલેખનાં ૪ પાટીયાં વિજ્ઞાનપુરના પ્રાચીન દેરાસરમાંથી બચાવી લેવામાં

આવ્યાં હોય અને તેમાંના બે ઘાંટુ અને પશ્ચાત્ સંઘપુરમાં રક્ષાણુ પામ્યાં હોય તેમ જાણાય છે. તેમાં પ્રથમનું પાટીકું શ્લોક ૧ થી ૬૫ સુધીનું તથા ચોથું અથવા છેલ્લું પાટીકું શ્લોક ૧૧૫ પછીનું મળ્યું નથી. તે જે મહત્ત્વ હોત તે વિવ્નપુરના ઇતિહાસને સંપૂર્ણ અજવાળું પાડત.

રા. રા. વક્રીલ મોહનલાલ દલીયંદ દેશાઈ તરફથી આ નિવેદન લખવા સમયે ખચર મળી છે કે લીંબડીના લંકારમાં વિવ્નપુર સંગંધી લખાણવાળા અન્ય છે. જે તેવો કોઈ અન્ય ત્યાં હશે તો ત્રીજી આવૃત્તિ સમયે તે મેળવી વધુ પ્રકાશ પાડી શકાયે.

આ વૃત્તાંત જે સ્થળનું છે ત્યાંના એક ધર્મિષ્ઠ પરોપકારી અને સ્વયંજે આગળ વધી પોતાની શક્તિનો સર્વ પ્રકારે પોતાના હસ્તે સદુપયોગ કરનાર અહસ્થ તે સદ્ગત શેઠ મગનલાલ કંકુચંદનું છવનવૃત્તાંત પ્રથમાવૃત્તિમાં આજેખાયું છે; તે જ થોડી પુરવણી સાથે આ આવૃત્તિમાં રાખવામાં આવ્યું છે અને તે પ્રાસંગિક જ છે.

પ્રથમાવૃત્તિમાં તેઓશ્રી તરફથી દ્રવ્યસહાય મળી હતી; તેમજ આ આવૃત્તિમાં તેઓશ્રીના ઉપકારથી ઉપકૃત થયેલ આ મંડળના એક સભ્ય તરફથી રૂ. ૫૦૦)ની આર્થિક સહાય મળી છે આ ભાઈના ઇચ્છા મુજબ આ અંચગદ્ગત શેઠના સ્મરણાર્થે પ્રગટ થાય છે. અને ગુરૂશ્રીની પણ તથાપ્રકારની જ આજ્ઞા હતી.

આ અન્ય શ્રામંત સરકાર સયાહરાવ ગાયકવાડની સુવર્ણ ન્યુખીલી પ્રસંગે જ બહાર પડતો હોવા સાથે આ વૃત્તાંતવાળા સ્થળના તેઓ અધિપતી-રાજની હોવાથી તેઓશ્રીના સુંદર જીમી આ અન્યમાં આપવી યોગ્ય ધારી છે, તેમજ શ્રીમદ્ ગુરૂવર્યની દીવ્ય મૂર્તિ, આ વૃત્તાંતવાળા સ્થળે તેઓશ્રીના સમાધિસ્થાને સમાધિ-મંદીરમાં પ્રતિષ્ઠિત થવાના દિવસેજ બહાર પડતી હોઈ તેઓશ્રીની પણ આબેહુજ જીમી આ અન્યમાં આપવી યોગ્ય જણાઈ છે. વિવ્નપુર તાલુકાનો નકશો પણ આ અન્યમાં પ્રગટ કર્યો છે તે પણ યોગ્ય જ ગણાયો.

વિદ્યાપુરમાં-ગુજરાતમાં વિદ્યાના પારંગત એવા ગુરૂશ્રી જેવા વિદ્વાનો વિદ્યાના પૂરની માફક અનેક થાઓ તથા : સર્વત્ર ઉચ્ચ વર્તનવાળા, માનનીય, દાની, ધર્મિષ્ઠ પુરૂષો વધે અને સ્વકામ-સ્વભૂમિની ખ્યાતિ વિસ્તારે એવી ભાવનાપૂર્વક વિરમીએ છીએ.

શુદ્ધિ સં. ૧

વિક્રમ સં. ૧૯૮૨

લી.

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.

સંતવાણી-ગુરુસ્મરણ.

જેના ગુણોની ગણના જનથી ન થાયે,
ના શેષનાગ જીભથી ગણતાં ગણાયે,
જેડી બે હસ્ત શુભ આશિષ નાત્ય યાયું,
શ્રી બુદ્ધિસાગર સૂરિ શરણું જ સાચું.

૧-કોણુ જાણતું હતું કે—આ ગ્રન્થની પ્રથમાવૃત્તિના દ્રવ્ય સ્થાયક શેઠ મગનલાલનો દેહ તે આવૃત્તિ પ્રગટ થયાબાદ માત્ર બે માસમાં જ આ દુનિયા છોડી જશે ?

૨-કોણુ જાણતું હતું કે—આ ગ્રન્થની દ્વિતીયાવૃત્તિ પ્રથમ કરતાં મોટા પ્રમાણમાં-વધુ અગત્યાણ પાટે તેવા સ્વરૂપમાં આટલા દુઃક્રમ સમયમાં બહાર પડ્યો.

૩-કોણુ જાણતું હતું કે—ગુરૂશ્રીની સતત તાડીદ જતાં તેઓશ્રીના દેહવિકલ્ય પૂર્વે બધું મેટર જપાઈ ગયા જતાં માત્ર પ્રસ્તાવનાદિ માટે મ્હારા પ્રભાદવશે આ ગ્રન્થ વાચકોની સમક્ષ ગુરૂશ્રીની હયાતીમાં રજુ નહીં થાય ?

૪ કોણુ જાણતું હતું કે—આ ગ્રન્થના લેખક મહાત્માશ્રીનું આપણી વચ્ચેથી અતિ વેગે હિચ્ચ ગતિ તરફ પ્રયાણ થશે ? અને તે પણ સં. ૧૯૮૧ ના જોડ વદ ૩ ની પ્રભાતેજ.

૫ કોણુ જાણતું હતું કે—વેગે મુસાફરી પુરી થનાર હોવાની એતવણી જતાં એવક તેઓશ્રીથી અંત સમયેજ વધુ દૂર હશે ?

૬ કોણુ જાણતું હતું કે—મ્હારા કિપગારી સદ્ગત શેઠશ્રીના શુભ દ્રવ્યવડે લેવા-મેલી બૃમિમાં વિજાપુરની કીર્તિમાં વધારો કરનાર અનેક શુભ કાર્યો થશે ?

૭ કોણુ જાણતું હતું કે—સદ્ગત ગુરૂશ્રીનો નિર્વાણ મહોત્સવ અપૂર્વ રૂપમાં જે રથે થયો તે રથે થવાનો હતો ?

આ અને ણીજીં ઘણું—સં. ૧૯૪૬ થી મ્હારા બાળસનેહી અને સન્નિવર રૂપે અને સં. ૧૯૫૭ થી સાચા સંત અને સદ્ગુરૂ રૂપે નિર્મળ જ્ઞાન અને સતસંગનો અપૂર્વ અનુભવ અખાડનાર તથા ' સાક્ષમતી શુશુશિક્ષણ કાવ્ય ' ની અમુક કીર્તિઓ તરફ માત્ર દશારો કરી મ્હારામાં જગૃતિ લાવનાર

મહારા તે યોગીન્દ્ર ગુરૂશ્રી જાણતા હતા. અને તેમજ થયું તે જગતે જોયું. મને પણ પ્રભુ શ્રી મહાવીર અને ગૌતમના વિરહની કંઈ ઝાંખી થઈ. ગુરૂશ્રીના અનેક પ્રાસંગિક વચનોની સત્યતા તેઓના સંબંધમાં આવનારાઓને વખતે વખતે અનુભવાતી હતી અને વખત જશે તેમ વધુ અનુભવાશે.

સંતવાણી.

તેઓશ્રીની પ્રેમભાવે અપૂર્વ સેવા-વૈયાવચ્ચ કરનાર શાન્તમૂર્તિ શ્રી વૃદ્ધિસાગરજીને અંત સમયે ગુરૂશ્રીએ બોધ આપતાં આપતાં સં. ૧૯૮૧ ના શ્રેષ્ઠ સુદ ૫ ની રાત્રે કહ્યું કે “ આત્મ સ્વરૂપ ચૂકીશ નહીં ” “ શ્રીકર ન કર, જન તારી પાછલ આવું છું-તૈયારી છે. ” ઇલાદિ બોલાયેલ સમસ્થાસ્યક વચનો તે સંત પુરૂષે સાચાં કરી બતાવ્યાં અને તે માત્ર અદી માસની અંદરજ.

જે સ્થળે મુનિ શ્રી વૃદ્ધિસાગરજીને અશિસંસ્કાર થયો તે જ સ્થાનમાં આચાર્યશ્રીના દેહનો અશિસંસ્કાર થયો.—એકજ સ્થાને બન્ને પુરૂષલોની રાખ થઈ અને ત્યાં ગુરૂશ્રીનું સમાધી મંદીર થયું અને ભાવીએ નિર્માણ કર્યું હોય તેમ ગુરૂ શિષ્યના પ્રેમનું દશ્ય મૂર્તિ રૂપે—સાક્ષાત ખડું થયું.

સંતોની સત્યતા જણાવતું—ગુરૂ શિષ્યનું સ્મારક દ્રશ્ય વિજયપુરમાં જયવંતુ વર્તો. ૐ શાન્તિ: ૩

ગુણદષ્ટિવડે ગુણાનુરાગ પ્રગટે તથા પ્રભુ મહાવીરના શાસનની નિસ્પૃહ ભાવે વિશેષ સેવા થાય અને શુભાશુભ કર્મની નિર્જરા જસ્ટી થાઓ એવું ઇચ્છતો અને ભાવપૂર્વક વંદન કરતો

શ્રી મુંબાઈ ચંપાગદલી.
સં. ૧૯૮૨ માહ શુદ્ધ ૩
(ગુરૂ વિરહની પંદરમી
પાક્ષિક તીથી)

લલ્લુ કરમચંદ.

श्री १०८ महाग्रंथ प्रणेता योगनिष्ठ आख्यविशारद् ज्ञानाचार्य

श्रीमद् बुद्धिसागर सूरिश्वरजी.

जन्म सं. १९३० महा वदी १४
(विजापुर).

दीक्षा सं. १९६७ (पालनपुर).

देहोत्सर्ग सं. १९८१ ज्येष्ठ वदी ३
(विजापुर).

आचार्य पदवी सं. १९७० (पेयापुर).

દ્વિતીયાવૃત્તિનું વક્તવ્ય.

જૈન દર્શનની ગ્રન્થ સમૃદ્ધિ માટે જૈનેતર વિદ્વાનોને પણ મુક્તકંઠે કહેવું પડે છે કે ગુર્જર સાહિત્યમાં બહોળો હિસ્સો જૈન ધર્મગુરુઓનો જ છે.

સર્વ દિશા અને સર્વ વિષયોમાં જૈનાચાર્યોએજ પોતાના લેખિની અવિચ્છિન્નપણે ચલાવી છે અને ચલાવી રહ્યા છે. આ હકિકતનો સચોટ પૂરાવો વર્તમાનકાલે શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી સૂરીશ્વરે પૂરો પાડ્યો છે. માત્ર ૨૪ વર્ષના દિક્ષાકાલમાં સેંકડો ગ્રન્થો સ્વયંજ-આત્મસ્વરૂપમાં રહીને-એકાંતહિતના જ કરનારા લખ્યા છે.

x

x

x

x

“ જૈના નિર્મળ સંયમે જગતમાં ન્યોત્તિ અને કીર્તિ પ્રસરેલી છે, જેની લેખિનીવડે સેંકડો તત્વામૃતના ગ્રંથો સુભાષિત શબ્દોથી ઉત્તમમાન આપી રહ્યા છે, જેઓનું પરદર્શનજ્ઞાન જૈન અને જૈનેતરોને આકર્ષી રહ્યું છે તેવા પ્રખર જ્ઞાની સદ્ગુરુરાજ-સાગરગચ્છાધિપતિ, ધર્મધુરંધર અધ્યાત્મ જ્ઞાની-કવિ અને વૈરાગી યોગીરાજ જગતમાં જયવંતા વર્તે.” તથા પ્રકારે ગુરૂશ્રીનું કીર્તન કરી આ આવૃત્તિ સંબંધી વક્તવ્ય લખવા પ્રેરાઈ છું.

x

x

x

x

જન્મભૂમિ તરફ પ્રેમભાવે-સેવા ભાવે સ્વદુરંજ બળવનાર વીરજ્ઞા પુરૂષો હોય છે તેઓ પૈકી આ ગ્રંથના રચયિતા સદ્ગત ગુરૂશ્રી પણ એક છે એમ આ ગ્રંથ યથાસ્થિત વાંચવાથી ખાતરી થશે.

જન્મભૂમિની અને સ્વદેશ ભાષાની સ્વાર્પણ ભાવે સેવા કરવા, શક્તિ-ખીલવવા, અન્યોને બોધ કરી પોતે તે દુરંજ બળવવા આ ગ્રંથ લેખનનો હેતુ સ્પષ્ટ કરતાં આત્મભાવે સંપથી વર્તી સ્વર્ગવાડી કરતાં જન્મભૂમિની ઉત્તમતા જણાવતાં “ જન્મભૂમિની કૃપાથી નંદનવનથી બેશ ” એ વાક્યો વડે ગુરૂશ્રીએ ગરીબ કે દાનેશ્વરી-શ્રીમાન કે વિદ્વાને ક્યા ભાવે પોતાનો હિસ્સો જન્મભૂમિના ઉત્કર્ષ માટે અર્પવો તે બતાવીને વિજયપુર વૃતાંતની શરૂઆત કરી છે.

પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં, પોતાની જન્મભૂમિ હોવાથી અને વિજયપુર એક પ્રાચીનનગર હોવા સાથે અંતિહાસિક દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરવાયોગ્ય હોવાથી અને તે માટે ખીજાં કારણો સાથે તે પ્રસ્તાવનાના પૃષ્ઠ ૨ થી ૮ માં પ્રગટ કરેલાં શ્લોક ૬૭ થી ૧૧૪ (૬૬ થી ૧૧૫) નો લેખ મુખ્ય નિમિત્તભૂત છે અને તે

માટે ટોડ રાજસ્થાન, કાર્ણસરાસમાળા, મુધર્મગચ્છ પદ્માવતિ તથા અન્ય પદ્માવ-
લિઓ અને વિજયદેવ પરમારનો લેખ સાક્ષીમૂલ છે એમ ગુરૂશ્રીએ જણાવ્યું છે.
મજદુર લેખ અધૂરો છે. પહેલું અને છેલ્લું પાટીઉં મલ્યું નથી. તે બે મલ્યું
હાત તો વિજયપુર અને તે સંબંધી ઐતિહાસિક વિષયમાં વધુ અજવાળું પડત.
એક હાથ પહેાળાં અને બે હાથ લાંબા પાટીયાં (શિલાલેખ) ઘણીજ થોડી જગે
જણાય છે. આમાં ૬૬ માં શ્લોકની માત્ર એક જ છેલ્લી લીટીથી શરૂઆત છે
ન્યારે ૧૧૫ માં શ્લોકની બે લીટીથી તે બાકી રહે છે. આ ઉપરથી સાબીત થાય
છે કે તેવા ચાર અથવા પાંચ પાટીઆમાં તે લેખ હોવો જોઈએ. મજદુર શ્લોકો-
માં ૭૯ થી ૯૦ શ્લોકના ભાવાર્થ ઉપરથી જણાય છે કે—બાહુડેવે પોતાના
પિતા વિજયદેવનો યશ ફેલાવવા વિજયપુરનો ઉદ્ધાર કર્યો અથવા વસાવ્યું; પણ
આ શ્લોકમાં યશોધવળ, અંબડ, જોહડ, સોમદેવ, દેવધર, દેહડ વિગેરે શ્રાવકોનાં
નામ આવે છે તે કોણ અને ક્યારે થયા ? તથા તેમનાં શું કાર્યો હશે તે હકીકત
જાણવાને અન્ય ગ્રંથો જોવાની જરૂર જણાય છે.

ગામની શોભા, મંદિરોની ભવ્યતા, મંત્રીઓની ન્યાયપરાયણતા, ધન-
વતોનો પાત્રાપાત્રની પરિક્ષા કરી ધનનો વ્યય કરવાનો વિવેક અને ખીજનો
ઉદ્ધાર કરવાની ઉત્સુકતા, ગૃહસ્થોનાં ઘરો, બજારો, કેવાં હતાં અને પ્રતિદિન
મહોત્સવોવડે નગર કેવું શોભતું હતું તે જણાવી શ્રાવકો કેવા હોય અને તે
સમયે કેવા હતા તે હકીકત માટે નીચેના ભાવાર્થવાળા શ્લોકો કોઈપણ શ્રાવક
બૂલવા જેવા નથી.

“ જે નગરમાં શ્રાવકોનો સમુદાય સ્ફુરાયમાન વિધિપથમાં પ્રસ્થાન કરે
છે અને રાત્રિ દિવસ સઘળા પદાર્થોને વિનશ્વર જાણે છે, તથા પારરહિત સંસાર
સાગરને તરી જવા ઇચ્છા ધરાવનારો હોઈ તીર્થ કર-પરમાત્માના ધર્મરૂપ
વહાણનો આશ્રિતગની નિત્યાનંદ સ્વરૂપવાળી મુક્તિરૂપી વનિતાને પ્રાપ્ત કરવા
સદા ઉદ્યમ કરે છે ” (૮૮)

“ જેને હંમેશાં ચારિત્ર લેવાની ઇચ્છા છે તથા જે વિપવૃક્ષની પેડે કડવા
ફળવાળા સંસારનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છે છે તથા મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના હૃદય ઉપર
રમવાના ઇચ્છા ધરાવે છે અને સમ્યક્ પ્રકારે ધારેલી દેશ વિરતિ જેના હાથમાં
અનેક પ્રકારની આનંદશ્રેણીને આપે છે ” (૮૧) (જુઓ પૃષ્ઠ ૯)

તે પછી ગુરૂશ્રીએ—સાશ્વમતી નદી સંબંધી, અહ્યાવર્ત અને આવર્ત તથા
વિદેશી દૂણ અને ગુર્જરા સંબંધી તથા ગુજરાતની પ્રથમ ગણના સૌરાષ્ટ્રમાં

યતી હતી અને હાલના ગુજરાતની હદ કેટલી છે તે જણાવી, વિઙ્ગપુરનું સ્થાન અને ત્યાંના ક્યા ક્યા પુરો પોતાને આલંબન આપનાર યદ્ય પણ તે જણાવ્યું છે,

ગુરૂશ્રીએ ગ્રન્થની શરૂઆત કરતાં પૃષ્ઠ ૨ થી ૭ સુધી વિઙ્ગપુર ક્યા છે, તેના ઉપર ક્યા ક્યા રાજ્યોની સત્તા હતી, હાલ કોની સત્તા છે, મરાઠા રાજ્યની સત્તામાં ક્યારે આવ્યું, કેટલી વખત ભાંગ્યું અને પુનઃ સ્થાપિત થયું, હાલ કઈ સ્થિતિમાં છે. જૈન અને જૈનેતર દેવાલયો, મસ્જિદો, સ્કૂલો, પાઠશાળાઓ, ધર્મશાળાઓ, ઉપાશ્રયો, કોર્ટો, દવાખાનું, બોર્ડિંગ જ્ઞાનમંદિર વિગેરે સ્થાનો છે તે સંબંધી તથા વિઙ્ગપુરમાં કવિઓ, પંડિતો, શ્રદ્ધાઓ પ્રગટે છે. તથા તેની આખો હવા આરોગ્ય માટે અને શુરકુશ માટે અનુકૂળ છે તે જણાવી અન્ય વિદ્વાનો અને ગ્રન્થો વિઙ્ગપુરના ઇતિહાસ માટે શું કહે છે તે જણાવ્યું છે.

પૃષ્ઠ ૮ થી ૩૨ વિઙ્ગપુરની આસપાસના ગામોની જાણવાનું હકીકત આપી છે તે સમાં પુરાણ અને જાણવા યોગ્ય શહેરો અને ગામોની પ્રાચીન તથા અર્વાચીન હકીકત જણાવી છે.

માંડુ, પ્રાંતિજ, લોદરા, વરસોડા, માણસા, ખડાયત, (પડાયતન અથવા ત્રંબાવતી) મહુડી, સંઘપુર, પેથાપુર, લીખોદરા, આબેલ, દેસવાડા, વેડા, પીમવાડ, રીદરોલ, કુકરવાડા, ચરાડા, ગવાડા, કાલવડા, ગેરીતા, સમૌ, પામોલ, મેહ, ડાભલા, વશાઈ, ગોઝારીયા, લાંઘણજ, ખીલોદરા, લાડોલ, (લાટા પદ્મ), વીશનગર, મહેસાણા, વડનગર, ખેરાલુ, તારંગા, ધડર, વાઘપુર, આગલોડ, મગરવાડીયા, સોજા વગેરે ગામો સંબંધી બાદશાહી વખતમાં થયેલા ફેરફારો અને જાણવા યોગ્ય હકીકત તથા મણીભદ્ર તીર્થનો ઇતિહાસ આપ્યો છે તથા પ્રાંતિજ, મહુડીના દેરાસર વગેરેના સેજો પ્રગટ કર્યા છે.

પૃષ્ઠ ૩૩ થી ૪૦ વિઙ્ગપુરની થોડાં વર્ષો પૂર્વેની વ્યવહારિક સ્થિતિ અને હાલની સ્થિતિ, ખેતી બનાવો, જૈનોને લગતી જાણવાનું હકીકતો અને પ્રાસંગિક વિવેચન છે.

પૃષ્ઠ ૪૧ થી ૭૦ સુધી વિઙ્ગપુરના હાલના જૈન મંદિરો અને તેને લગતા સેજો અને વિગત લખાઈ છે.

પૃષ્ઠ ૭૦ થી ૧૦૫ સુધી જૈન સંસ્થાઓની હકીકત-ઇતિહાસ વિગેરે છે. જેમાં અણસર અને દેવસર ગચ્છ સંબંધી-વજ્રેસીંગ સંબંધી, વડી પોશાળ

અને સહુડી પોશાળ સંબંધી વિજ્ઞપુરને લગતો ઐતિહાસિક પ્રકાશ પાઓ છે. આમાં ધર્મધોપસૂરિ અને પ્રખ્યાત થઈ ગયેલ પેથડશાહ આવડેના વિજ્ઞપુર સાથેનો સંબંધ બતાવ્યો છે. તે વિજ્ઞપુરની કીર્તિમાં વધારો કરનાર જાણુવા છે. તે પછી વિજ્ઞપુરમાં થયેલા કવિઓ-વિદ્વાનો વગેરે સંબંધી જાણુવા યોગ્ય હકીકતો જાણુવી જ્ઞાનમંદિર-મગનભાઈની વાડી વગેરેના લેખો પ્રગટ કર્યા છે.

પૃષ્ઠ ૧૦૬ થી ૧૨૩ વિજ્ઞપુર મધ્યેના જૈનેતર મંદિરો, સાર્વજનિક સંસ્થાઓ, તેઓના સ્થાપકો, રક્ષકો અને તેને સંબંધકર્તા ગૃહસ્થો, કવિઓ અને વિદ્વાનોની જાણુવા યોગ્ય હકીકતો પ્રગટ કરી છે.

પૃષ્ઠ ૧૨૪ થી ૧૩૨ જુના નવા વિજ્ઞપુરની મિશ્રતા અને પ્રાચીનતાના ઐતિહાસિક લેખોના ઉતારા આપ્યા છે.

પૃષ્ઠ ૧૩૩ થી ૧૫૦ વિજ્ઞપુરમાં થયેલા પ્રાચીન આચાર્યો અને વિજ્ઞપુરમાં રચાયેલા ગ્રન્થો સંબંધી તથા પ્રાચીન મહાવીરસ્વામી વગેરેનાં દેરાસરો જે હાલ હયાત નથી. તે સંબંધી વિશેષ હકીકત જાણુવનારી પ્રશસ્તિ આપી છે અને પૃષ્ઠ ૧૫૧ થી ૧૫૪ સુધી સાગરશાખાની પટ્ટાવલી આપી છે.

પૃષ્ઠ ૧૫૫ થી ૧૬૪ મુસલમાન પ્રકરણ છે. જેમાં તેઓ સંબંધી જાણુવા યોગ્ય હકીકત સાથે તેઓની મસ્જિદો, કબ્રો અને તેઓની પોતાના ધર્મ સંબંધી માન્યતા વિષે વિવેચન છે.

પૃષ્ઠ ૧૬૪ થી ૧૭૧ વૈદિક-પૌરાણિક હિંદુઓ અને તેનો ધર્મ તથા સિદ્ધાંત-માન્યતા અને તેઓમાંના વિદ્વાનો-શ્રીમાનો સંબંધી હકીકત અને વિવેચન છે.

પૃષ્ઠ ૧૭૨ થી ૧૭૪ માં જૈનો અને જૈન જ્ઞાતિઓ, જૈનધર્મ, ક્ષત્રીય વંશ અને તેની શરવીરતા સંબંધી ટુંકમાં ઇશારો કર્યો છે.

પૃષ્ઠ ૧૭૫ થી ૨૧૨ 'જૈનધર્મ-વિશ્વધર્મ' ના મથાળા નીચે ૩૮ પૃષ્ઠો સ્યાદ્વાદ-ધર્મની ખૂબી-અર્થાત મહત્વતા દર્શાવનારો એક મોટો મુદ્દાસરનો લેખ લખાયો છે. આમાં જૈન ધર્મ-જૈન ધર્મનાં તત્ત્વો, માન્યતા, જૈનવ્રતો, તીર્થ-કરો, કેવલીઓ, સાધુઓ, આચાર્યો, પન્થાસો, સાધ્વીઓ, આવકો, આવિકાઓ, કાળ, આરા, આયુષ, તીર્થ કર મહાવીર પ્રભુ ઇત્યાદિનો યોગ, સિદ્ધાન્ત, કર્મનું સ્વરૂપ, સમ્પત્તિ, પશુલ્લ, નવતત્ત્વો, અષ્ટકર્મો, દ્વાદશાંગી, અગીયાર અંગ, ખાર ઉપાંગ, ચૌદ પૂર્વ અને આગમો સંબંધી એવું તો સરસ રીતે દિગ્દર્શન

ધ્યું' છે કે જૈન અને જૈનેતરોને જૈન ધર્મ સંબંધી ઘણાં પુસ્તકો જોવાના અભાવે રહી જતી અજ્ઞાનતા આ વિવેચન વાંચવાથી દૂર થાય.

પૂર્વે તથા જુદા જુદા સમયે, શ્વેતામ્બર-દ્વિગમ્બર જૈનોની માન્યતા, મતભેદ, જૈનોની વસ્તિ, સ્થિતિ, જૈન સંખ્યા કેમ ઘટી, કેમ વધે, જૈનશાસ્ત્ર-રચનારાઓની હૃદય વિશાળતા, ન્યાય પરાયણતા, જૈન રાજાઓ વગેરે સંબંધી વિગતો છે. તથા જૈન ધર્મની-જૈનતત્વોની અર્વાચીન જૈનેતરોથી ધ્યેલી પ્રકાશ સંબંધી ઉલ્લેખ કરી અજ્ઞાન કે અજ્ઞાણપણે કેટલાક લેખકો તરફથી ધ્યેલી ટીકાઓનો વિવેકસર-વ્યાજખી જવાબ આપી તેઓની શંકાઓનું સમાધાન કર્યું છે. તથા બૌદ્ધધર્મ સંબંધી જાણવાયોગ્ય હકીકત સાથે તે ધર્મ અને જૈન ધર્મની ભિન્નતા સમજાવી આપી છે. છેવટે જૈન નાર્યો સંબંધી લખી, જૈનોને જૈન ધર્મના વિશેષ જ્ઞાન માટે, ધર્મક્રિયા અને પોતાની દરજ્જા બજાવવા માટે યોગ્ય ઉપદેશ આપી-જૈનો એટલે છતનારા (નહીં કે છતાયેલા) થવા સચોટ ઉપદેશ કર્યો છે.

પૃષ્ઠ ૨૧૨ થી ૨૧૬ વિજ્ઞપુરમાં વૈદિક હિંદુ સંસ્કૃત પાઠશાળા, ખોલવાના પ્રસંગે શુદ્ધીએ હાજર રહી ભાષણ કરેલું તે પ્રગટ કર્યું છે. આ ભાષણમાં તેઓશ્રીનો સંસ્કૃત ભાષાના ઉદ્ધાર માટેનો પ્રેમ, હૃદયની વિશાળતા, અને જનમનુષિના ઉત્કર્ષની મનોભાવના તરી આવે છે.

પૃષ્ઠ ૨૧૭ થી ગાયકવાડ સરકારના હાકિમો, ઈન્ટરદરો, રાજ્યકર્તાઓ, વિજ્ઞપુર તાલુકાના ગામો ઔરંગજેબના સમયનું વિજ્ઞપુર, તે વખતના વિજ્ઞપુર તાલુકાનાં ગામોનાં નામો આપ્યાં છે અને પ્રાચીન ઇતિહાસની ઝાંખી થાય તે માટે જરૂર પુરતી શુદ્ધતાના અર્વાચીન ઇતિહાસના મધ્યે વચલા સમયની હકીકત રજૂ કરી છે. જેમાં આવડા, સોલંકી, વાઘેલા, મોગલા, મરાઠા, પેશ્વા વગેરે રાજ્યની હુંક માહિતી અને બનાવો આપ્યા છે અને છેવટે ભારત ઇતિહાસિક પ્રકીર્ણક આપી મુખે યાદ રાખવા યોગ્ય હિંદુસ્થાન સંબંધી સાક્ષાર અનેલા બનાવો લખ્યા છે. જેમાં દક્ષિણ દેશના રાજાઓ અને સ્વરૂપ, ગુપ્ત, મૌર્ય, વલ્લ્હી, ચૌલુક્ય, રાષ્ટ્રકૂટ, મૈત્રક, વગેરે રાજ્યવંશની હકીકતો આપી અન્યને પૂરો કર્યો છે.

સમયે સમયે સ્થાનનું, મનુષ્યોનું અને વસ્તુમાત્રનું પરિવર્તન કેટલું ધાય છે તે આ મંથરથી રહેજો સમજાવવાય છે. ખુદ આ અન્યમાં જે પુસ્તકનું ઉત્તરચરિત્ર આપ્યું છે તેઓનું મન સ્થાન ક્યાં? જ્ઞાતિ-વંશ કો? જૈન ધર્મમાં શત્રુઓની મુખ્યતા,

અને વર્તમાન સમયની સંકુચિતતા સંબંધી ખ્યાલ કરવા યોગ્ય બાબતો છે. ક્યાં સિન્નમાલ અને ક્યાં વિજયપુર ? કેટલા ફેરફારો ? આ બાબતોનું સાધન શું ? તેની જરૂર છે કે કેમ એ પ્રશ્નો ઉપર વિવેચન કરતાં ઘણાં પૃષ્ઠો ભરાય તેમ હોવાથી માત્ર એટલું જ કહેવું હીક જણાય છે કે તેવા ફેરફારો અને મૂળ સ્થિતિને જાણવાનારી નોંધો, વહિવંચાના નામે અદ્યતન યતિઓ રાખતા હતા તે પ્રથા લગભગ નાબુદ થવા આવી છે તેના પુનરોદ્ધારની જરૂર છે.

વિજયપુરની પ્રાચીનતા અને પ્રાચીન સમયમાં વિજયપુરમાં બનેલા બનાવો, થઇ ગયેલા આચાર્યો, વિદ્વાનો અને શ્રીમાનોની હકિકત ઉપરાંત અન્ધ ગૌરવમાં નીચલી હકીકતોએ વધારો કર્યો છે.

(૧) અન્ધકર્તાની જન્મભૂમિ અને નિર્વાણસ્થાન (૨) ચારિત્ર નાયકની જન્મભૂમિ (૩) સહાયકનું સ્થાન (૪) શ્રીમંત ગાયકવાડ સર સયાજીરાવની હયાતિ અને સૂવર્ણ જ્યુબીલીના સમયે અન્ધનું પ્રગટ થવું.

(૪) વિજયપુરમાં તપાગચ્છની ઉત્પત્તિ અથવા સ્થાપના ક્યારે થઇ, ક્યા આચાર્યોએ કરી, કાણે ઉદ્ધાર કર્યો અને વીર પ્રભુની ૪૪ મી પાટે થયેલ જગચ્છંદ્રસૂરિને ચિત્તોડના રાજાએ તપાનું બિરૂદ કેમ આપ્યું, તથા હિરણ્ય બિરૂદ કેમ મદ્યું.

(૫) વિજયપુર મધ્યે વર્તમાન સમયે એટલે છેલ્લા ત્રણ ચાર દશકામાં નીચે જણાવેલા મુનિરાજોએ પોતાનો પાર સ્પર્શ કર્યો છે—સ્થિરતા કરી ગયા છે, ચાતુર્માસ કર્યો છે.

મુનિ શ્રી રવિસાગરજી, મુનિ શ્રી ભાવસાગરજી, મુનિ શ્રી સુખસાગરજી, આચાર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગરજી, આચાર્ય શ્રી અજીતસાગરજી, પંચાસજી દયાવિમલજી, હીમતવિમળજી, અમૃતવિમળજી, સુમતિવિમળજી, સૌભાગ્યવિમળજી, મુક્તિવિમળજી, રંગવિમળજી, આચાર્ય શ્રી કમળવિજયજી, પંચાસજી કમળવિજયજી, કેશરવિજયજી, દેવવિજયજી, મોહનવિજયજી (બે) મુનિશ્રી હંસવિજયજી, પંચાસ સંપતવિજયજી, પંચાસ લક્ષિતવિજયજી, પંચાસ ગુણવિજયજી, આચાર્ય ધર્મવિજયજી, આચાર્ય નીતિવિજયજી, કર્પૂરવિજયજી, હર્ષવિજયજી વગેરે.

(૬) ઉક્ત સમયમાં વિજયપુરના કેટલાક પુરોહિતોએ સાધુપદ ગ્રહણ કર્યું છે. કલ્યાણવિજયજી (જગન્નાથ) બુદ્ધિસાગરજી (બહેચરદાસ) દાનવિજયજી (પ્રહ્લાભાઈ) વીરવિજયજી (વાડીલાલ) ગુણવિજયજી (ધેશભાઈ) તિલકસાગરજી (નાનાલાલ)

આ વ્યક્તિય પુરું કરતાં જણાવી દેવાની જરૂર છે કે મારા લખાણમાં જે કંઈ ખામી જણાય તે માટે વાચકો ક્ષમા કરશે. કારણ હું નહીં જેવા અભ્યાસ છતાં માત્ર ગુરૂ કૃપા અને તેઓની સૂચનાવડે લખવા ભાગ્યશાળી થયો છું.

વિજ્ઞપુર સંબંધી લખતાં ગાયકવાડ રાજ્ય અને દડી પ્રાંત સંબંધી ઘણું લખાય તેમ છે. પણ રા. રા. મહાસુખભાઈ યુનીકાલ કે જેઓ વડોદરા રાજ્યના અનુભવી-ઉત્સાહી દેશનેતા અને વિસનગરના એક જૈન શહેરી છે, તેઓએ પ્રગટ કરેલ વિસનગર જ્ઞાંત આ વ્યક્તિય લખવાના વિચાર સમયે મારા જેવામાં આશ્ચર્ય, તેમાં વિસનગરની હકીકતો સાથે દડી પ્રાંત અને રાજ્યની વિસ્તારપૂર્વક હકીકતો આંકડા સાથે તથા કાયદા સંબંધી વિવેચન કર્યું છે. તે ગ્રંથના પૃષ્ઠ ૧ થી ૮૬ સુધીનાં પૃષ્ઠો ગાયકવાડ રાજ્યની વધુ હકીકત જણાવવાની ઇચ્છા રાખનારાઓને વાંચવા આગ્રહ કરી રા. મહાસુખભાઈના નીચેના શબ્દો ટાંકી મારું વ્યક્તિય પુરું કરું છું. કારણકે તેની ટીકાથી ગુરૂશ્રી અને રા. મહાસુખભાઈ બન્ની શક્યા છે. અર્થાત્ તેઓએ સ્વદેશ અને જન્મભૂમિ તરફની ફરજ બજાવવામાં પોતાનો સારામાં સારો ભાગ અર્પણ કર્યો છે.

“ પરદેશની કીણામાં કીણી વાત કરીએ—આંકડા સાથે, પણ સ્વદેશ માટે કંઈ જણીએ નહીં, ખીજા દેશના ખીજા શહેરોનાં વખાણ કરીએ પણ પોતાના ગામની પ્રાચીનતા શું હતી? કેમ મંદ પડી ને કેમ વધે તે માટે કંઈ નહીં.”

ખરેખર જે દેશમાં જન્મ થયો તેના તરફ જોઈતો પ્રેમ જે ન હાખવે અને બહુ દૂર નગર કરે તે તો પગતળે ન જોનાં માત્ર પારકી પંચાત કરવા જેવું ગણાય.

આવા દોષથી સર્વે મુક્ત થાઓ તેમ ઇચ્છો

મુબંક
સંવત ૧૯૮૨
માહ શુદ્ધ અષ્ટમી

સેવક

લલ્લુભાઈ કરમચંદ દલાલ

મુદ્રારો—૫૬ ૨૧૭ થી ૨૨૪ સુધીનાં પાનાનાં નંબરો રબબત છપાઈ ગયા છે.

શુદ્ધિપત્રક.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધિ.	શુદ્ધિ.
૧	૩	શુ૦ વિ૦ વૃ૦	શુજરાત વિજ્ઞપુર (વિદ્યાપુર) બૃહદ્ વૃત્તાંત
૨૬	૧૬	નીચે પ્રમાણે	નીચે આ પ્રમાણે
૩૯	૨૨	શાસ્ત્રીનો	શાસ્ત્રોનો
૪૦	૭	પાછો ફરી સંપીલો	પાછા ફરી સંપીલા
૭૬	૬	લોઢા આદિનાંથ	લોઢા આદિના
૧૮૦	૯	અસત્ય	અસ્તેય
”	૧૭	સ્તેય	”
૨૦૨	૧૭	અરિહંતને	અરિહંતે
૨૧૨	૬	વિ૦ પ્રા૦ જૈન	વિજ્ઞપુર પ્રાદ્યાણ વર્ગમાં વૈદિક
૨૩૪	૮	૯૬૧	૯૪૨
”	૯	૯૪૨	૯૬૧

પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

વિજયપુર અમારી જન્મભૂમિ હોવાથી તેનું જ્ઞાત લખવાના કૅટલાંક કારણોથી ફરજ અદા કરવા સ્ફુરણા થઇ. વિજયપુરના પ્રાચીન કાળમાં કયા દેશમાં ગણના થતી હતી તે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અવલોકવાના આવશ્યકતા છે. ટોડરાજસ્થાન, કાર્ણસરાસમાળા, સુધર્મગચ્છપદાવલિ, તથા જૈનાચાર્યોદિત કેટલીક પદાવલિઓમાં વિજયપુર (વિજાપુર) વિજયપુરનો નામોદ્લેખ વગેરે હકીકત મળી આવતાં. વિજયપુરના આસપાસના પ્રદેશને લગતા ઇતિહાસનું જેટલું બને તેટલું અવલોકન કર્યું; વિજયપુર સંબંધી એક લેખ બારોટના ધરમાંથી મળી આવ્યો. તે વિજલદેવ પરમાર સંબંધી હતો. તેને જ્ઞાતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. કાર્ણસરાસમાળામાં વિજયપુર (વિજાપુર) વસાવવા સંબંધી જે જ્ઞાત હતું તેને પણ વિજયપુર જ્ઞાત સાક્ષ્યર્થે ઉધ્વૃત કર્યું છે. વિજયપુરના પૂર્વદિશાથી કંઇક અગ્નિખૂણા તરફ સાબરમતીના કાંડાપર આવેલ જૂના સંઘપુર ગામમાં શ્રીચંદ્રપ્રભુના દેરાસરની ભીંતમાં બબ્બે હાથ લાંબાં તથા એકેક હાથ પહોળાં બે પાટીયાં પર એક લેખ છે તે વાંચવા તરફ લક્ષ્ય ગયું. સં. ૧૬૨૪ ના રેક્કમાં તે તણાણું ત્યારે જૂનું સંઘપુર ભાંચું અને નવું સંઘપુર વસ્યું—જૂના સંઘપુરના દેરાસરમાં જે લેખ છે તે પૂર્વે ધાંદુના દેરાસરમાં હતો. ધાંદુમાં એ શિલાલેખ વિજયપુરથી ગયો હોય એમ કલ્પના થાય છે. ધાંદુના દેરાસરનું ખંડીયેર હજી વિદ્યમાન છે. વિજયપુરના દેરાસરનો મુસલમાનોના વખતમાં ભંગ થયો. તે વખતે પ્રાયઃ તે શિલાલેખને ધાંદુને સુરક્ષિત ગણી, ત્યાં લેઇ જવામાં આવ્યો હોય અને પશ્ચાત્ સં. ૧૮૧૫ લગભગમાં ધાંદુનો ભંગ થયો ત્યારે તે શિલાલેખને જૂના સંઘપુરના દેરાસરમાં મૂકવામાં આવ્યા હોય એમ કેટલીક વૃદ્ધ કિંવદન્તીથી અનુમાન કરાય છે. જૂના સંઘપુરમાં જે શિલાલેખ છે તે વાંચતાં વિજલદેવ પરમારે ત્રીજી વારનું વિજયપુર મૂળસ્થાને વસાવ્યું એમ વિજયપુર જ્ઞાતમાં લખવામાં આવ્યું છે. તેને ટેકા મળે છે. તેમાં વિશેષ એટલું છે કે વિજલદેવના પુત્ર બાહુડે વિજયપુર વસાવ્યું એમ શિલાલેખથી સિદ્ધ થાય છે. સંઘપુરના દેરાસરમાં ચાર શિલાના પાટીયાપર શિલાલેખ હતા તેમાંથી બે પાટીયાં વિજયપુરમાં આવેલાં સંભવે છે. હાલ ત્યાં બે પાટીયાં છે તેથી તથા તેમાંની અધુરી હકીકતથી કેટલીક બાબતોનો ચોક્કસ નિર્ણય થઇ શકતો નથી. વિજયપુરમાં પદ્માવતીના દેરાસરમાં તથા શ્રી ચિંતામણિ દેરાસરમાં બે શિલાલેખના પાટીયાનો તપાસ કરાવ્યો પરંતુ તેની પ્રાપ્તિ થઇ શકી નથી. વિજયપુર સંબંધી શિલાલેખમાં જે ઘોંઘા છે તેમાંથી કેટલાક અક્ષરો તથા લીટીયો સ્પષ્ટ રીતે વંચાતી નહીં

હોવાને લીધે સ્પષ્ટ-પૂર્ણ હકીકતનો ખોધ થવામાં અન્તરાય થયો છે. ઐતિહાસિક વિષય જ્ઞાતાઓ સાક્ષરોને આ સંબંધીની હકીકત જાણાવવા માટે સંઘપુરના જૂના દેરાસરના બંને પાટીયાના શિલાલેખને અત્ર ઉતારવામાં આવે છે અને પશ્ચાત્ તેમાંથી વિજાપુર સંબંધી હકીકતના ઉપયોગી શ્લોકોનો ગુજરાતીમાં તરજુમો આપ્યો છે.

મહતા વતારો રાજસ્ય લીલાં લલિતાં દધાતિ ॥ ૬૬ ॥ નિઃ
 શેષ સૂનુનિવહસ્ય શિરોવતંસો યસ્યાસ્તિ વિરધવલો સંસુધાધિનાથઃ । ય-
 સ્મિન્ જગન્નિતયં વિસ્મયનીયવૃત્તે શૌર્યેણ સાધુવિનયઃ સમુપેતિ મંત્રી ॥ ૬૭ ॥
 યસ્યાગ્રે પ્રતિપક્ષવીરપટલી દોર્દ્ભસંપ્રેરિતપ્રેક્ષત્સ્વડ્ગમુખા સ્ત્રજક્ષતતતે
 રુઢાકિણાલી શુભા । કસ્તુરીતિલકાકૃતિઃ સુરભયંત્યત્યુન્નતં વિસ્તૃતં
 ભૂતે કીર્તિલતાવલિપ્રસવિનં શૌડીર્યકલ્પદ્રુમં ॥ ૬૮ ॥ વાગ્ યસ્ય
 સૂનૃતતંમામૃતસારણીવ સામંતમંત્રીજનતાહૃદયામરદ્ધન્ । સંસિંચતિ વિવિ-
 ઘકામફલપ્રસૂત્યા વાઢં ચિરાય રચયત્યુદયર્ધિકામાન્ ॥ ૬૯ ॥ તારુ-
 ણ્યે પરિણતશેમુલ્લીકમૌલિઃ પુષ્પેશોર્નિશિતશરેષુ દત્તકૌંઢચઃ । સદ્ધર્મ-
 પ્રણયિષુ પક્ષપાતશાલી યઃ ષ્ટત્રીમવતિ તપઃસુતાયમાનઃ ॥ ૭૦ ॥
 યસ્ય વીસલદેવાઘ્યા જગદ્વિજયિનોઽગજાઃ । ચિત્રમિદિરયા યોગં નયંતિ
 પુરુષોત્તમાન્ ॥ ૭૧ ॥ તાદૃક્ પિતામહપિતૃપ્રભવેષુ યેષુ સ્ફારસ્ફુરત્
 મુકુતવિક્રમવૈભવેષુ । હવ્યાત્કણેષ્વિવ હિરણ્યવિભાસ્વરેષુ સ્વપ્નેઽપિ ના
 ક્રંમધિયં તનુતેઽરિવર્ગઃ ॥ ૭૨ ॥ સૂર્યાચંદ્રમસાવિવ સ્વમંહસા નિર્ધૂત-
 દિક્તામસૌ લેખાચાર્યકવૌ ઇવ પ્રતિભયા જ્ઞાતત્રિલોકીતલૌ । વાણીશ્રી-
 તનયાવિવાર્યપરમૌ શ્રીવસ્તુપાલોઽનુજસ્તેજઃપાલ્લ ઇમૌ ચ યસ્ય સચિવૌ
 રાજ્યં વિધત્તો મહત્ ॥ ૭૩ ॥ શ્રીમીમદેવે નૃપતૌ કુતોઽપિ સામ્રાજ્ય
 સંભારધુરાપરારિ । શ્રીકોલકેલિર્લવણપ્રસાદો વિશ્વંભરાભારમયં વિભર્તિ
 ॥ ૭૪ ॥ ક્ષોણીમૃત સ્વયંમુત્કટૈઃ સ્વંકટકૈઃ સંવર્મિતઃ સર્વતો દો....દ્વામ-
 રચંદ ચૌરચરટે....પત્રસ્તુરાટાત્થત । યસ્મિન્ રાજનિ તેષુ વર્ત્મસુ વધૂરે
 કાકિની કાંચનૈર્ગોલૈઃ કંદુકકેલિકૌતુકવતી સ્વૈરં પરિભ્રામ્યતિ ॥ ૭૫ ॥
 યસ્ય પૂર્ણશાલક્ષતિપ્રમૃતમહિમયા પદ્મયાઽસ્તાદશાશા પાતું ભક્તમલજા (?)

....मदतितरां दूरतः कीर्तिकांता । सोऽयं शेषावतारः क्षितिधृतिवि-
 धये सत्प्रतापैकमित्रः पुत्रस्तस्यापरोपि प्रमदयति कुलं वीरमः कात्रमौलिः
 ॥ ७६ ॥ यद्वन्मत्त मतंगजा मृगपतेर्यद्वदि
 हरणाद्य....द्वत्रसन्मानसाः । संख्ये तद्वदसंख्यतामपि
 गताः प्रोद्दामशौर्योद्धता यस्माद्विस्मयनीयविक्रमभृतो न....त्यवश्यं
 द्विषः ॥ ७७ ॥

आशापल्लीं विमलविपुलां खेटकांतारदेश

प्रा संपद परिलसत्कंदरां मंदिराभां ।

यत्रा ... मदभरसमारूढपंचास्यकरूपे

गर्जत्यूर्ज्यरिन्पृग्गाः प्राणपाता वसंति ॥ ७८ ॥

× × × ×

तस्तमौलिं द्युजयिविभवां तस्य चालंकरिण्यो—

रास्ते वीजापुरमुरु पुरं सप्त (?) दिक्षु प्रकाशं ।

यस्मिन् दिव्ये दिवसितशिर (?) मुञ्चसंत्यः पताकाः

स्वर्गगोद्यल्लितलहरीविभ्रमं प्रोद्वहन्ति ॥ ७९ ॥

यच्छ्लीवीजलदेवस्य जनकस्य यशोऽर्थिना ।

चक्रे बाह्वददेवेन परमारकुलेन्दुना ॥ ८० ॥

यशोघवलितावनीतलतया यथा.....

.....यशोघवलमभिगंधदवति स्वीकारिकः ।

नयप्रियशिरोमणिर्मतिमदुत्तमो यो बुधान्

.....महोद्धवमयानयं वितनुते..... ॥ ८१ ॥

तत्कुलस्वाम्यनुमन्त्री यस्य व्यापारमारमुद्वहति ।

शिष्टेषु पक्षपाती दुष्टेष्वपि तादृशश्चित्रं ॥ ८२ ॥

यस्मिन्...भाधिवासमधुरा तुंगा निकेतावली

साध्यो हंत जनश्च दानविधिनोपात्तस्वलक्ष्मीफलः ।

पात्रापात्रविधेचनात् तदनघं पात्रेषु वैशिष्ट्यवत्

पात्रायागमशास्त्रसंनिगदितैरिद्धा (?) निपुण्याग्रणीः ॥ ८३ ॥

विप्रक्षत्रियवैश्यशूद्रनिवहः स्वे स्वे सदा कर्मणि

प्रोद्यच्छन्नपमत्सरः सरभसं निर्वर्ण्य कंचिन्नरं ।

यत्रापत्पतितं समुन्नतमनाः सर्वैः प्रकारैः क्षणात्

प्रोद्धृत्यैव सुखीभवन् कृतमहासत्पौरुषेयायते ॥ ८४ ॥

यत्र व्रजंति सुमनःप्रकरप्रकार—

सौरम्यभंगिभरवासितदिक्तानि ।

त्रैलोक्यदृक्कुवल्यावलिचंद्रवक्त्रा—

दिव्यांगनानि भवनानि विमानलीलां ॥ ८५ ॥

यस्मिन्नीश्वरमंदिरेष्वनुदिनं भूयो महीयो महः

प्रारंभाद्भुतविभ्रमेषु विलसन्मंगल्यतूर्यस्वनैः

आघत्ते सुरसद्मधूपसमयातोद्यानवद्यध्वनि—

त्रीतः स्फूर्तिभरं प्रनर्तितशिखी विश्वस्य शब्दात्मतां ॥ ८६ ॥

विभाति यस्मिन् रुचिरा सुवस्त्रैः

प्रसाधिता रत्नसुवर्णभंग्या ।

श्रीखंडकर्पूरकुरंगनाभी—

हृद्या पणाली पणभामिनीव ॥ ८७ ॥

यत्र श्राद्धगणः स्फुरद्विधिपथप्रस्थास्तुपरस्थास्तुता

गाढालिंगितमर्थजातमखिलं नक्तंदिवं भावयन् ।

निष्पारं भवसागरं तितरिषुस्तीर्थेशपोतं श्रितो

नित्यानंदमयीं विमुक्तिवनितामाप्तुं सदोद्यच्छते ॥ ८८ ॥

तत्रांबडजेहडसोमदेवदेवधरदेहडादीनां ।

श्राद्धानां समुदायो निवसति वसतिः शुभगुणानां ॥ ८९ ॥

सुदर्शनधराधराधिपतिधीरताजित्वरं

सुदर्शनसहोदरं विबुधशात्रवोत्सादने ।

सुदर्शनमिवाखिलप्रवरतत्त्वसंवीक्षणे

सुदर्शनरथि दधदहृदयरेव (!) य उद्योतते ॥ ९० ॥

यस्याहर्निशमेव सर्वचरणश्रीयोगमाकांक्षतः
संसारं विषवृक्षवत् कटुफलं दूरेण तित्यक्षतः ।

श्रीमन्मुक्तिनितंविनीकुचतटक्रोडे रिरंसास्पृशः

पाणौ न्यस्यति साधुदेशविरतिर्निस्तंद्रमद्रावलीं ॥ ६१ ॥

× × × ×

इतश्च । दोषायोगमनोरमकुमुदिनीक्षीरोदवेलासुहृत्

कीर्तिस्फूर्तिविमृत्त्वराप्रतिहतप्रोद्गमगोवैभवं ।

प्रेयः सौम्यमपास्ततापममृतेच्छूनां भृशं वल्लभं

चित्रं नित्यमुदित्वरं हततमो जागर्ति चांद्रं कुलं ॥ ६२ ॥

सूरिस्तस्मिन् सुरपथ इव व्यातते वर्धमानः

प्राधोतिष्ठ प्रहततमसा ज्योतिषा वर्धमानः ।

यत्त्रैलोक्ये शुभगुणगणैर्नापनै (!) वर्धमानः

ख्यातिस्फार्तिं प्रभुरिव जिनो देवता वर्धमानः ॥ ६३ ॥

मोहांधतमसव्यामत्सम (!) व्यामर्शदर्शनान् ।

तत्क्षणात् सुदृशश्चक्रे यद्भारत्यमृतांजनं ॥ ६४ ॥

शिष्यस्तस्य जिनेश्वरः प्रभुरभात् पट्टेपि सामान्यके

यो मन्ये निजसूरिवक्त्रशशमृतज्योत्स्नाभरस्फारिते ।

श्रीमद्दुर्लभराजराट्परिपदि व्यामज्ज्य वैयब्धिकान् (?)

वाक्याब्धौ कृतिनां शिवाय परमं प्राकाशयत् सत्पथं ॥ ६५ ॥

वाग्वैभवं सुकवितां स्वपरश्रुतार्थ—

तत्त्वज्ञतां परमनिर्वृतिसत्त्वरत्नं ।

तर्काध्वपांथमणितां प्रतिबोधशक्तिं

यस्यापरैरसदृशं निपुणा गृणन्ति ॥ ६६ ॥

अंतेवासिकदंवकैकतिलकस्तस्यावभासत् तत—

स्तीर्थे श्रीजिनचंद्रसूरिरसमप्रज्ञास्तवाचस्पतिः ।

श्रीकांतो नरकं निराकृततरां धर्मोद्धरो गोभर—

न्यासेर्यः समितौ दृष्टात् सुमनसां प्रत्यर्थिनः प्रामथीत् ॥ ६७ ॥

संवेगरंगशाला सुरभिः सुरविटपि कुसुममालेव ।

शुचिसरसामरसरिदिव यस्य कृतिर्जयति कीर्तिरिव ॥९८॥

गुरुभ्राता तस्य प्रभुरभयदेवो यतिपतिः

पदंज्योतिर्धामद्युमणिरिव नाकं न्यविशत ।

यदीयं गोचक्रं विरचितनवांगीविवरणं

प्रसूते कामांश्च क्षपयति च कामं त्रिजगतः ॥ ९९ ॥

स्वे शिष्याः स्वगुरुं युगप्रवर इत्युद्भासयंत्युद्भुजा

यं त्वन्येपि गुणावलीविलसितैरानंदिता निर्भरं ।

यस्य स्तंभनभूषणं जिनपतिर्नीलोत्पलश्यामलः

सद्दामा कुमुदेंदुकुंदविशदं विश्वे यशस्तायते ॥ १०० ॥

अषमलगुणग्रामोऽमुष्मादधितजिनागमः

प्रवचनधुराधौरेयोऽभूद् गुरुर्जिनवल्लभः

सकलविलसद्विद्यावल्लीफलावलिबिभ्रमं

प्रकरणगणो यस्यास्येंदोः सुधा विभृतेतराम् ॥ १०१ ॥

सम्यक्त्वबोधचरणैस्त्रिजगज्जनौध-

चेतोहरैर्वरगुणैः परिरब्धगात्रं ।

यं वीक्ष्य निस्पृहं शिखामणिमार्यलोकः

सस्मार सप्रमदमार्यमहागिरीणां ॥ १०२ ॥

तस्मिन् महात्मनि समेयुषि नाकलोकं

तीर्थं बभार भगवान् जिनदत्तसूरिः ।

नामापि यस्य बत पार्श्वविभोरिवाशु

सर्वं भयं हरति मंगलमातनोति ॥ १०३ ॥

यस्मिन्नंजनभृंगमासितरुणांभोभृत्कुत्कुंजर-

श्रीलुंटाकगभीरधीरमधुरध्वाने वृषं जल्पति ।

पीयूषैरिव पूर्यमाणमनसो भव्या प्रजह्लादिरे

विश्वे वादिगजा गलन्गादभरा द्राक् कांदिशीक्यं दधुः ॥१०४॥

सौभाग्यैकनिधिस्ततो जिनमतस्योत्तंसलीलां दधे

सूरिः श्रीजिनचंद्र आर्द्रहृदयो दुःखार्त्तजंतून्प्रति ।

यं लोकोत्तरया श्रिया श्रिततनुं संसारपाथोनिधे—

रुन्मंथप्रथितं निरीक्ष्य जिन इत्यंहूचोर्निपेतुर्बुधाः ॥१०५॥

यो लावण्यगभीरिमातिशयवान् वार्धि विजिग्येतरां

वाचोयुक्तिविचक्षणत्वधिपणाप्राग्भारभाग् गीःपतिं ।

यस्मिन् पुण्यपरंपरापरिणतेरेकत्र पात्रे विभौ

संघः सर्वविपद्युतः प्रमुदितो मुक्तिं प्रति प्रास्थित ॥१०६॥

ततो जिनपतिः प्रभुर्गुरुवतंसचूडामणि—

जिनाधिपतिशासनं समुदनीनमत् सन्मनाः ।

समग्रगुणमालिकासमतियातस्तर्थावले—

र्व्यलोक्यततरामहो किमपि वैशिष्ट्यभृत् ॥ १०७ ॥

यस्मिन् परीषहचमूभरसंसहिष्णौ

नानोपसर्गपटलीं विकटां विजिष्णौ ।

ऊर्जत्तपःश्रियि परोपकृतिप्रवीणे

श्रीवीरनाथजिनतां प्रथयन्ति धन्याः ॥ १०८ ॥

तस्याथ भूपति जिनेश्वरसूरिरिद्ध—

मृद्धं गुणेः पदमिदं कुमुदावदातैः ।

यो वादिकुंजरघटामदशोपलीला—

लब्धप्रसिद्धिरपि जातु मदं न धत्ते ॥ १०९ ॥

यस्मिन् व्याख्याति धर्मं जिन इव जनता निर्विदं नो जिहीते

निर्वेदं वाञ्छति द्राक् परिणतविरसा सारसं मारुत्तं ।

आचार्याया गुणानामनुपममहिमा साधु षट्त्रिंशतो यो

विभ्राणः प्राणभाजाममृतमय इवानन्दयुं संतनोति ॥११०॥

कदाचिदथ स क्षमां चरणलीलया लालयन्

दिशन् विधिपथंक्रियां जिनमतोन्नतिप्राणितः ।

सुगोभिरिव बोधयन् सपदि भव्यकजा—

करानुपेत्प्रेङ्गमयस्तमो रत्नरिवेप वीजापुरं ॥ १११ ॥

ઇતશ્ચ । ક્ષમાભૃદ્ધામસમૃજ્જલઃ સુસરલઃ પ્રોત્તુંગિમોર્જસ્વલઃ

સન્માર્ગસ્થિતિનિશ્ચલઃ શુચિવલઃ પ્રોચ્છૈર્દલત્કંદલઃ ।

ઉચ્ચન્મંગલમંડલઃ ક્ષતમલઃ પર્વાવલીપેશલઃ

શ્રેયાનસ્તિ પરિસ્વલત્વલજલઃ શ્રીમાલવેશઃ ક્ષિતૌ ॥૧૧૨॥

તદલંકૃતિકૃતિનિર્મલ-મુક્તાફલસંનિભઃ સ્ફુટપ્રતિભઃ ।

હમ્મીરપુરનરેશ્વર-મંત્રીશ્વરોઽમૃદ્ વિજયપાલઃ ॥ ૧૧૩ ॥

તસ્ય પુત્રો ગુણગ્રામરામણીયકકેલિમૂઃ ।

હમ્મીરપત્તનામાત્યઃ સમમૃદ્દેટકાભિધઃ ॥ ૧૧૪ ॥

છાયાવિતાન ઇવ સંશ્રિતલોકતાપ-

સર્વકષો નયનમાનસદત્તતોપઃ ।

પ્રદ્વાદનઃ સદનમદ્મુતસદ્ગુણાનાં

તસ્યાત્મજઃ સમજનિષ્ઠ યથાર્થનામા ॥ ૧૧૫ ॥

જનકમદ્વશતાપરાહિસ્તનો સ્ત્રિજગ.....

એ શિલાલેખમાંથી વિજયપુરના ઇતિહાસને પ્રકાશત

કરનારા શ્લોકોનો ભાવાર્થ નીચે મુજબ પ્રગટ

કરવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ.

સ્વર્ગને જીતી લેનાર વૈભવવાળા તેજસ્વી તાજને અલંકૃત કરનારા તે રાજાને સર્વ દિશાઓમાં ભૂપણરૂપ વીજયપુર નામનું શ્રેષ્ઠ નગર છે, જે દિવ્ય નગરમાં મંદિરોના ઉંચા શિખર ઉપર ફરકતી પતાકાઓ સ્વર્ગ લોકની મનોહર લહરીઓના વિભ્રમને વહન કરે છે. ૭૯

જે નગરને પરમારકુલમાં ચંદ્રસરખા બાહુડહેવે પોતાના પિતા વીજલદેવનો યશ ફેલાવવાની ઇચ્છાથી કર્યું (વસાવ્યું) હતું. ૮૦

એકાદશીમાં શ્લોકમાં યશોધવલનું વર્ણન જણાય છે કે જેણે પોતાના યશ-વડે અવનીતળને શુભ કર્યું હતું, અને જે નયપ્રિય પુરુષોમાં શિરોમણિ તથા મતિમાન મનુષ્યોમાં ઉત્તમ હતા. ૮૧

શિષ્ટ પુરુષો પર પ્રેમ ધારણ કરનાર, તેવોજ દુષ્ટ મનુષ્યો તરફ પણ સ્નેહ ધારણ કરનાર કુલમંત્રી જેના કાર્યભારને ધારણ કરે છે. ૮૨

જે નગરમાં નિવાસ યોગ્ય ઊંચી ગૃહપંક્તિ વિદ્યમાન છે અને ત્યાં ધનવંત મનુષ્ય નિપુણ હોઇને પાત્રાપાત્રની પરીક્ષા કરી આગમશાસ્ત્ર કથિત ગુણોવડે વિશિષ્ટ શ્રેષ્ઠ પાત્રોને દાન આપી પોતે મેળવેલી લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરે છે. ૮૩

ત્યાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર જનસમુદાય હમેશાં પોતપોતાના કાર્યમાં ઉદ્યમવાન છે. તથા મત્સર રહિત અને પ્રશસ્ત ઉંચા મનવાળો છે. અને દ્રોષપણ મનુષ્યને આદતમાં આવેલો જોઇ, સર્વ પ્રકારોવડે ક્ષણવારમાં તેનો ઉદ્ધાર કરીનેજ સુખી થાય છે. તેથી મહાન સત્પુરુષોનું જરાજર આચરણ કરે છે. ૮૪

ત્યાં સુગંધિત પુષ્પોના સમુદ્ધની અનેક પ્રકારની સુગંધદ્રારા દિશાઓ બહેરી રહે છે. તથા ત્યાં સ્વર્ગ-મૃત્યુ-પાતાળના-પ્રાણીઓની દૃષ્ટિ રૂપ કુસુમની પંક્તિને પ્રકુક્ષિત કરવામાં ચંદ્રસુખી દિવ્ય અંગનાઓ વસે છે. તેથી જે નગરનાં ગૃહો ખરેખર વિમાનની શોભાને ધારણ કરે છે, ૮૫

જે નગરમાં લક્ષ્મીવંત શ્રેષ્ઠીઓની હવેલીઓમાં પ્રતિદિવસ વારંવાર શરૂ કરાતા પવિત્ર મહોત્સવો અને અદ્ભુત વિશ્રમેને વિષે વાગતાં માગસિક વાગ્ગના શબ્દો વડે દેવલોકના દેવદુહુલિના નિર્દોષ ધ્વનિને સ્ફુર્તિમાં લાવવા પૂર્વક મયુરોને નચાવતા છતાં જગતને શબ્દસ્વરૂપી કરે છે. ૮૬

જે નગરમાં સારાં વસ્ત્રો વડે સુશોભિત થએલી અને રત્ન-સુવર્ણાદિની રચના વડે અલંકૃત થએલી, તથા ચંદન-કપૂર-કસ્તૂરી વડે હૃદયને આકર્ષિત કરનારી બગર, વેસ્થાની જેવી શોભે છે. ૮૭

જે નગરમાં શ્રાવકોનો સમુદાયસ્ફુરાયમાન વિધિપથમાં પ્રસ્થાન કરે છે. અને રાત્રિદિવસ સઘળા પદાર્થોને વિનશ્વર જાણે છે, તથા પારરહિત મંસારસાગરને તરી ત્યાં ઇચ્છા ધરાવનારો હોઇ તીર્થંકર-પરમાત્માના ધર્મરૂપ વહાણનો આશ્રિત બના નિત્યાનંદ સ્વરૂપવાળી મુક્તિરૂપી વર્નિતાને પ્રાપ્ત કરવા સદા ઉદ્યમ કરે છે. ૮૮

તે નગરમાં શ્રેષ્ઠ ગુણોને ધારણ કરનારા અંબડ, જેહુડ, સોમદેવ, દેવધર, દેહુડ, વિગેરે શ્રાવકોનો સમુદાય વસે છે. ૮૯

જે સમ્યક્ત્વને ધારણ કરનારો છે. ૯૦

જેને હમેશાં ચારિત્ર લેવાની ઇચ્છા છે તથા જે ત્રિપશ્ચસ્ત્રી પેઠે કડવા ફલ-વાળા મંસારનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છે છે. તથા જે મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના હૃદય ઉપર રમવાની ઇચ્છા ધરાવે છે અને સમ્યગ્પ્રકારે ધારેલી દેશવિરતિ જેના હાથમાં અનેક પ્રકારની આનંદ-શ્રેણીને આપે છે. ૯૧

૯૦ મા સ્લોકમાં તથા બીજા સ્લોકમાં પણ અક્ષરો જરાજર વંચાયા નહિ હોવાને લીધે તથા વંચાતા અક્ષરોથી અર્થ સંગત થતો નહિ હોવાથી સ્પષ્ટ ભાવ દર્શાવી શકાયો નથી.

વિજયપુર સંબંધી હકીકતમાં સંઘપુરના શીલા લેખથી કંઈક અજવાળું ઉપર પ્રમાણે પાડ્યું. હવે વિજયપુરની કયા દેશમાં ગણના કરવી તેનો ઉદ્ધાપોહ કરવામાં આવે છે. વિજયપુર-વડનગર-પાટણ મહેસાણા વિગેરે શહેરોની પૂર્વે કયા દેશમાં ગણના થતી હતી તેનો પ્રાચીન ઐતિહાસિક પુસ્તકોથી નિર્ણય થઈ શકે તેમ છે. મનુસ્મૃતિમાં સરસ્વતી અને દૃષદ્વતી એ બે નદીઓના મધ્ય પ્રદેશને અક્ષાવર્ત દેશ કહેવામાં આવે છે એમ જણાવ્યું છે. અંબાજી કુંભારીયાથી એક ગાઉ છેટેથી સરસ્વતી નદી નીકળે છે અને તે કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. હવે ખીજી દૃષદ્વતી નદીનો વિચાર કરીએ. સાગરમતી સાંખર સરોવરમાંથી નીકળે છે. તેના ઉપર સદા વાદળાં રહેવાથી તેને સામ્રમતી પણ કથવામાં આવે છે. વઘ્ન-ભીપુરમાં શીલાદિત્ય રાજના સમયમાં થએલ શ્રીધનેશ્વરસૂરિ કે જેમણે શત્રુંજય મહાત્મ્ય નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે તેમાં સામ્રમતી (સાગરમતી) નો ઉલ્લેખ છે. મનુસ્મૃતિમાં લખેલી દૃષદ્વતી નદી કઈ ? તેનો વિચાર કરવો ઘટે છે. પત્થરા વાળી નદીને દૃષદ્વતિ એવું ગુણુ નિખળ નામ આપવામાં આવ્યું છે. મેવાડના પર્વ તોને ભેદીને સાગરમતી નદી ખંભાતના અખાતને મળે છે. મેવાડથી દેડ એકલારા ગામ સુધી સાગરમતીને અવલોકવામાં આવે છે તો તેમાં મોટા મોટા પત્થરો પડેલા જણાય છે સાગરમતીના પટપર અને તેમાં ઘણા પત્થરો હોવાથી તેને દૃષદ્વતી કહેવામાં આવી હોય એમ જણાય છે તથા તેના પર ચોમાસા શિયાળામાં ઘણા વાદળાં હોવાથી શ્રી ધનેશ્વરસૂરિએ તેને સામ્રમતી તરીકે તે વખતની પ્રસિદ્ધિથી લખી હોય એમ જણાય છે આખુલ પાસે ખારી કરીને એક નદી વહે છે પણ તે સામાન્ય છે. તેમાં તે પત્થરો પણ નથી માટે સામ્રમતીને દૃષદ્વતી પૂર્વે મનુના સમયમાં કહેવામાં આવતી હોય એવા અનુમાન ઉપર આવીએ છીએ.

મનુસ્મૃતિ દ્વિતીયોધ્યાય.

સરસ્વતીવૃષદ્વત્યોર્દેવનદ્યોર્યદન્તરમ્ ।

તં દેવનિર્મિતં દેશં બ્રહ્માવર્તં પ્રચક્ષતે ॥

તસ્મિન્ દેશે ચ આચારઃ પારમ્પર્યક્રમાગતઃ ।

વર્ણનાં સાન્તરાલાનાં સ સદાચાર યચ્યતે ॥

સરસ્વતી અને દૃષદ્વતી એ બે દેવનદીઓની વચ્ચેમાં જે દેવનિર્મિત દેશ છે તેને અક્ષાવર્ત દેશ કહે છે. સરસ્વતી અને સાગરની વચ્ચે આવેલો દેશ હાલ જે છે તેને અક્ષાવર્ત દેશ કહેવામાં આવે છે. હિંદુઓ સાબર નદીને દેવનદી માને છે. કલિમાં ગંગાની પેઠે સાગરનો મહિમા વધશે એમ કેટલાક વેદાન્તી ધ્રુવણો કહે છે. એવા નિર્ણયપર આવ્યાથી ગુજરાતને પૂર્વે અક્ષાવર્ત દેશ કથવામાં આવતો હતો એમ મનુસ્મૃતિના શ્લોકથી સિદ્ધ થાય છે.

અભાવતે દેશ પશ્ચાત્ તેને જ્ઞાનતે વેશ કહેવામાં આવતો હોય એમ કેટલાક ઐતિહાસિક પુરાવાના (કૃષ્ણ ક્ષત્રિય પાટીદારોના ઐતિહાસિક પુસ્તક) આધારે કહેવામાં આવે છે. શિક્ષાદિત્ય રાજના સમયમાં તેની સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગણના થતી હોય એમ કેટલાક અનુમાનોથી પ્રાયઃ અવગોચર છે. પશ્ચાત્ વિદેશી હુણ અને ગુર્જરાની સ્વારીઓ સૌરાષ્ટ્ર પર આવી અને તેઓએ સૌરાષ્ટ્રને જીતી લીધો. તે ગુર્જરાના નામે ગુર્જરના, (ગુજરાત) દેશના પ્રસિદ્ધિ ધર્મ. સૌરાષ્ટ્ર, હાટદેશ, વગેરે ધણા દેશો મળીને હાલનો ગુજરાત દેશ ગણાય છે. ઐતિહાસિક પુસ્તકો, શિક્ષાલેખો વગેરેનાં જાહેરમાં પ્રકાશ થતાં આ વિષયપર ખરેખર વિશેષ પ્રકાશ લવિષ્યમાં પડશે. કાનમ, ચરોત્તર, કંકાબ, કંધાર, હાટ, વગેરે ધણા દેશોનો હાલના ગુજરાતમાં સમાવેશ થાય છે. ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાં ગુર્જર દેશ એ પ્રમાણે દેશની કયા સૈકાથી ખ્યાતિ યર્ધ તે સંબંધી હાલ ઐતિહાસિક સાક્ષરો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ, વગેરે સાક્ષરો ગુર્જરાતના ઇતિહાસ સંબંધી અપૂર્વ શોધખોળોની પ્રવૃત્તિમાં લીન થયા છે. વિજયપુર વગેરે પ્રદેશ હાલ, ગુજરાત દેશના નામે ઓળખાય છે. વિજયપુરનો ગુજરાત દેશમાં સમાવેશ થાય છે. વિદેશી ગુર્જરો પોતાની પાછળ ગુજરાત એવા દેશથી પોતાના નામને અમર કરી ગયા છે તથા ગુજ્જર વણિક નામની જાતિને પણ પોતાના નામથી પ્રસિદ્ધ કરી ગયા છે.

વિજયપુરનો ગુજરાતમાં સમાવેશ થાય છે એમ ઉદાપોહથી નિર્ણય કરીને હવે મૂળ વિષયપર આવીએ છીએ. વિજયપુરની ઐતિહાસિક ખીના તપાસવાને માટે અમોએ વિજયપુરના પ્રાચીન રહીશોને તેના લેખો સંબંધી ધણું પૂછ્યું અને તેઓના મુખથી કિંવદંતીઓ સાંભળીને તે ઉપરથી કેટલીક અનુમાન કરવાના ચિતરી છે. તેથી વાંચકો અમારાપર ઉદારભાવથી કેટલીક બાબતોમાં ક્ષતિય સુદ્ધિ ધારણ કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

અમારી જન્મભૂમિ સ્થળ વિજયપુર હોવાની શરીર પોષવામાં, કેળવણી લેવામાં અને આત્મોત્તરિના સર્વ ઉપાયો પ્રાપ્ત કરવામાં, તેનો ઉપકાર અવગોચરી વ્યાવહારિક ફેરજદષ્ટિએ વિદ્યાપુરીય જનોને સ્વજન્મભૂમિ સ્થળના ઐતિહાસિકતાનથી ચડતી પડતીનો પૂર્ણ વિવેક પ્રાપ્ત થાય અને ચડતીના હેતુઓને અવગંજે એ ઉદ્દેશના કર્તવ્યની પ્રાધાન્ય દષ્ટિએ વિજયપુર પૃતાંત લખવાની પ્રવૃત્તિ થયેલી છે તે સુતજનો સહેજે અવગોચરી શકશે. ગૃહવાસમાં માતાપિતાનો પુત્રોપર મહાન ઉપકાર થાય છે, તેવોજ જન્મ-ભૂમિનો ઉપકાર પણ હોય છે, નિષ્કામીદશાએ ત્યાગી થઈને પણ મહાત્માઓને એ સ્વદેશદષ્ટિએ તથા પરસ્પરોપગ્રહો જીવાનામ્ એ સુત-દષ્ટિએ નિષ્કામપણે જન્મભૂમિ-દેશીય-મનુષ્યોને અનેક રીતે બોધ આપવા

જોઈએ કે જોઈ તેઓ જન્મભૂમિના ઉપકાર—ઋણમાંથી ઉપદેશ કરજ
અદા કરી છૂટી શકે. મહાત્માઓની વસુધા-કુટુંબ દૃષ્ટિ હોય છે. સર્વ ભૂમિ-
પર સમાનભાવ હોય છે તો પણ જગતના વ્યવહારની દૃષ્ટિએ સંસારી મનુ-
ષ્યોને સ્વજન્મભૂમિ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય અને તેઓ વિવેક પ્રાપ્ત કરીને વ્યાપક
દૃષ્ટિવાળા અને તેવી દૃષ્ટિનાં પગથીયે ચલાવવાની મુખ્ય કરજ તેઓની હોય
છે. મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ, ચઘદાચરતિ શ્રેષ્ઠઃ તત્તદેવેતરો
જનઃ એ સૂત્ર પ્રમાણે બાળજીવોને સ્વભૂમિપ્રેમ પ્રગટે, દેશપ્રેમ પ્રગટે, સ્વકર્તવ્ય
કર્મ સુઝે, સ્વોન્નતિના ઉપાય સુઝે એવી દૃષ્ટિએ મહાત્માઓને બાળજીવોનાં
વિચારોને પોતાના ઉપર આરોપ કરી પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે અને અન્તરથી
સાક્ષીરૂપ પાત્ર બની કર્તવ્ય બંભવી નિર્લેપ રહેવું પડે છે એ નિયમને
અનુસરી વિદ્યાપુર વૃત્તાંત લખવામાં પ્રવૃત્તિ થઈ છે—સર્વને પરસ્પર એક
બીજાનો ઉપકાર છે. જન્મભૂમિના ઉપગૃહ (ઉપકાર) ને ગ્રહા વિનાં
કાર્ધ પણ જીવી શકતો નથી. નિષ્કામદૃષ્ટિએ ગમે તે રીતે સ્વકરજથી
જન્મભૂમિનો ઉપકાર પાછો વાળવો જોઈએ, નિષ્કામદશાએ ત્યાગી
મનુષ્યો લેજો, ગ્રંથો અને ઉપદેશ આપીને સ્વકરજ અદા કરી સ્વજન્મ
ભૂમિનો ઉપકાર વાળી શકે છે. માતા-પિતાનો ઉપકાર, શિક્ષકોનો ઉપકાર,
આજીવ્યાજીવના સંબંધીઓનો ઉપકાર, પાંચ ભૂતનો ઉપકાર, ધર્મ-વિદ્યા
દાતાઓનો ઉપકાર વગેરે અનેક જગતના ઉપકાર તળે આ લેખકનો આત્મા
આવેલ છે તેથી તે સ્વજન્મભૂમિને ઉપકાર કરવા સ્વકરજ અદા કરે છે.
માતાપિતા, કુટુંબ, પશ્ચાત્ શિક્ષકોના ઉપકાર, પશ્ચાત્ જૈનદોશી શેઠ
નથુભાઈ મંજાચંદના ઉપકારથી ઉપગૃહીત થવું પડ્યું. સં. ૧૯૪૭ ની સાલથી
વિદ્યાશાળામાં ધાર્મિક શિક્ષણ લેવા માંડ્યું, ત્યારથી દોશી નથુભાઈ મંજાચંદના
સંબંધમાં આવવું પડ્યું. દોશી નથુભાઈ મંજાચંદના અનેક ગુણોની અસર
અમારા આત્માપર થઈ. વિગ્નપુર વિદ્યાશાળાના વહીવટમાં શેઠ નથુભાઈ
મંજાચંદ સં. ૧૯૨૪ ની સાલથી શેઠ મંજારામ લલજીની સાથે જોડાયા.
શ્રીમાન્ પરમગુરૂ મુનિરાજ શ્રી રવિસાગરજી મહારાજના પ્રતિજ્ઞાધરી
નથુભાઈએ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરી. દોશી નથુભાઈ ધરના સુખી હતા. તેમ-
નામાં પ્રમાણિકપણું સાફ હતું, તેથી વિદ્યાશાળાનો સારી રીતે વહીવટ
કરી શક્યા. શ્રી રવિસાગરજી મહારાજ, શ્રી ધર્મસાગરજી મહારાજ આદિ
મુનિરાજોના સમાગમમાં આવી આવકનાં વ્રત અંગીકાર કરવા સમર્થ થયા.
ચિંતામણિ આદિ સંઘના દેરાસરોનો તેમણે સારી રીતે વહીવટ કર્યો. વિગ્ન-
પુરમાં સર્વે લોકોમાં તેમની સારી સાખ પડી. ધાર્મિક કાર્યો કરવામાં
તેમણે સારી રીતે આત્મભોગ આપ્યો. વ્યાપાર કરતાં તેમણે ધર્મકાર્ય કર-

વામાં વિશેષ પ્રવૃત્તિ કરી હતી. વિઙ્નપુર તાલુકામાં તેમના જ્ઞેના જૈન કર્મ-ચોગીની ખોટ પડી છે તે પૂર્ણ થવી મુશ્કેલ છે.

સં. ૧૯૭૧ માં તેમનું મૃત્યુ થયું. તેમના મૃત્યુથી જૈન કામને એક જૈન રત્નની ખોટ પડી છે. શેક ન્યુલાઇ મંચાયદે ધાર્મિક અભ્યાસ કરવામાં અમને સ્વાત્મવત્ ગણી પરલોકકાર્ય કરવામાં કંઈ બાકી રાખ્યું નથી. તેમનાં પત્ની જડાવે પણ સ્વકરજથી અમને સાહાય્ય આપી છે. વિઙ્નપુરના વિચાર વાતાવરણથી અમને પ્રગતિમાં વિશેષ લાભ મળ્યો છે. શ્રીમાન સેનાખાસખેશ સમશેર બહાદુર મહારાજ શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડની સરકારી ગુજરાતી શાળામાં અભ્યાસ કરવાથી વિદ્યાભિવૃદ્ધિમાં શુભ લાભ પ્રાપ્ત થયો છે. તેથી વિઙ્નપુર વૃત્તાંત લખી વિઙ્નપુરના લોકોને સ્વભાન કરાવવા પ્રવૃત્તિ થઈ છે.

વિઙ્નપુર ગાયકવાડ સરકારનાં તાબામાં છે, વિઙ્નપુર તાલુકાના તાબે આશરે સો (૮૭) ગામ છે. વિઙ્નપુર તાલુકાની ત્રણ લાખના આશરે (૪૪૭૦૦૦) ઉપજ છે. મહેવાસી તાલુકા તરીકે વિઙ્નપુર તાલુકો પ્રખ્યાત છે. ગાયકવાડી રાજ્યમાં શરવીરપણા માટે વિઙ્નપુર પ્રખ્યાત છે, શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યમાં એકવીશ લાખ મનુષ્યની વસ્તિ છે લગભગ ૩૨૦૦ ગામોમાં એકવીસ લાખની વસ્તિ વહેંચાયેલી છે. ગાયકવાડી રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ સવાઆઠ હજાર (૮૧૨૭) ચોરસ માઇલ જેટલું છે પરંતુ તેનો વિસ્તાર અન્ય રાજ્યો સાથે મુલક સેળમેળ હોવાથી બહોળો છે, ગાયકવાડી રાજ્યમાં એક ધર્મ પાળનારી વા એક ભાષા બોલનારી વસ્તિ નથી. હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, જૈન ખ્રીસ્તિ વિગેરે ધર્મો પાળનારાની ગાયકવાડી રાજ્યમાં વસ્તિ છે. ગુજરાતી, મરાઠી અને ઉર્દુ એ ત્રણ ભાષા બોલાય છે. સાંસારિક રીવાજો પણ એક સરખા નથી. શ્રીમાન સયાજીરાવ ગાયકવાડ સરકાર તખ્તનશીન થયા તે પૂર્વે કેળવણીનો ખર્ચ ગાયકવાડી રાજ્યમાં પંદર હજાર કરતાં પ્રાયઃ વધારે નહોતો. પાંત્રીશ વર્ષ થયાં એટલામાં તે ચૌદ લાખનું કેળવણી ખાતામાં ખર્ચ વધ્યું, હાલ કેળવણી ખાતાનું બજેટ વીશલાખ રૂપિયાનું થયું છે. ગાયકવાડી રાજ્યમાં ગામોગામ ફરજિયાત સરકારી શાળાઓ ખોલવામાં આવી છે. ગાયકવાડી રાજ્યમાં કેળવણીની સંસ્થાઓ ૩૨૪૧ છે. જેમાંના ૬૫ અંગ્રેજીશિક્ષણ આપે છે. આ સંસ્થાઓમાં કુલ ૨૫૮૨૪૮ વિદ્યાર્થીઓ ભણે છે, જેમાં દોઢ લાખ છોકરા છે અને એક લાખ કન્યાઓ છે. આ પ્રમાણે ફરજિયાત શાળાઓ ને વીશ વર્ષ પચંત આલશે તો વડોદરા ગાયકવાડી રાજ્યમાં દોઢ અભણ રહેશે નહિ. ગાયકવાડના અન્ય તાલુકાઓ કરતાં અને ચરોતર કરતાં તો વિઙ્નપુર તાલુકો ધણો પાછળ છે. વિઙ્નપુરમાં પહેલ વહેલા અમારી શુદ્ધતાવાસના મિત્ર દેશાઇ છોટલાલ ધોળાભાઈ ટ્રેન્યુએટ થએલ છે અને પરદેશમાં આર્થિક ખાતે પહેલવહેલા જનાર અમારા શ્રાવક શિષ્ય વાડીલાલ સુનીલાલ

છે કે જેઓ હાલમાં ત્યાં મૃત્યુ પામ્યા છે. વિન્નપુરમાં પહેલવહેલા શાસ્ત્રી ગિરજ-
શંકરભાઈ વૈયાકરણાચાર્ય થયા. સંસ્કૃત-ઇંગ્લીશ ભાષા વિગેરેમાં અન્ય તાલુકાઓ
કરતાં વિન્નપુર ઘણું પાછળ છે. વિન્નપુરના લોકોને પોતાની સ્થિતિનું ભાન
થયા વિના તેઓ પ્રગતિ પ્રવૃત્તિમાં પ્રવૃત્ત થનાર નથી. સ્વતંત્રગરના ઐતિહાસિક
જ્ઞાનથી પોતાની ભુમિ માટે માન પ્રગટે છે અને અન્યો કરતાં સ્પર્ધા-
માં આગળ ચઢાયું કે પાછળ રહેવાયું તેનું ભાન થાય છે. તથા સં-
પૂર્ણ અન્ય દેશોની સાથે સ્પર્ધા કરવામાં જયદ્વંશ પ્રાપ્ત થાય છે
અતઃપૂર્વ-સર્વ દેશના ચડતી પડતીના ઇતિહાસોનું ખાસ અવલોકન કરવું જોઈએ.
“જગ્યા ત્યાંથી ઉઠો. ભુલ્યા ત્યાંથી ફરી ગણો” આ શિખ હૃદયમાં
ધારીને વિન્નપુરના લોકોના સ્થિતિનું ભાન કરાવવા કંઈક અમારી પ્રવૃત્તિ થઈ છે.

વિન્નપુરનું વૃત્તાંત લખવામાં જે કાંઈ લેખ બાકી રહ્યો હોય વા કંઈ સુધા-
રવા જેવું હોય તેની સૂચનાઓ સંજ્ઞાનો કરશે તો દ્વિતીયાવૃત્તિમાં તેનો સુધારો
વધારો કરવામાં આવશે. વિન્નપુરના કુંડનો લેખ દ્વિતીયાવૃત્તિમાં દાખલ કરવામાં
આવશે. તેમજ અન્ય ઉપયોગી બાબતોને સંજ્ઞાનો સૂચવશે તો તેને ગ્રહવામાં
આવશે. ગમન કરતાં સ્ખલન થાય છે તે પ્રમાણે કેટલીક ઐતિહાસિક બાબતોમાં
કલ્પના કરીને અનુમાનપર આવતાં કંઈ સ્ખલન થાય એ સ્વાભાવિક છે તેથી
સ્ખલન થયું અન્ય સુજ્ઞાને લાગે તો તેઓએ અમને સૂચના કરવી-સર્વના ઇચ્છા
પ્રમાણે લખાય એવું તો ક્યાંથી બની શકે? સંક્ષેપથી અત્ર ખીના લખવામાં આવી
છે તેથી કાંઈ વાત ન લેવાઈ હોય તો સંજ્ઞાનોએ ક્ષમા કરવી. શ્રીમાન્ મહારાજશ્રી
સયાજીરાવ ગાયકવાડ સરકારે વિન્નપુરની પડતી દેખી છે તેથી તેઓ વિન્ન-
પુરની ચડતી થાય એવા ઉપાયો લેવા ખાસ લક્ષ્ય રાખશે એવો લેખકનો
આન્તર અભિપ્રાય છે. ભાટોની પૂર્વે ચડતી હતી હાલ પડતી છે. જૈનોની
પૂર્વે ચડતી હતી હાલ પડતી છે. બ્રાહ્મણો અને વહોરાઓની પૂર્વે પડતી
હતી અને હાલ ચડતી છે. સથવારાની ચડતી છે. સંખ્યામાં, બળમાં,
વ્યાપારમાં અને સત્તામાં જૈનો પાછળ પડવા લાગ્યા છે. બાળલગ્ન, કેળ-
વણીમાં ખામી-કુસંપ વગેરે કારણોથી જૈનોની પડતી થઈ છે. કણબી
પાટીદારોમાં કેળવણીની ઘણી ખામી છે. મુસલમાનોમાં એકંદર રીતે
અવલોકતાં સમાનતા છે પણ કંઈક ચડતી છે. વિન્નપુરના લોકોમાં પરસ્પર
દૃષ્ટિથી અવલોકતાં ચડતી પડતીનો ખ્યાલ કર્યો; પરંતુ અન્ય તાલુકાઓ
કરતાં તો વિન્નપુર હાલ પશ્ચાત્ છે. આત્મા પોતાનો ઉદ્ધાર કરે છે વા
પોતાનો નાશ કરે છે. વિન્નપુરની પડતીમાં વિન્નપુરના લોકોનું અજ્ઞાન
તથા દુર્ગુણો કારણભૂત છે માટે હવે વિન્નપુરના લોકોએ સ્પર્ધાના જમા-
નામાં આલસ્યની ધેનમાં ન ઘોરવું જોઈએ; આરીસામાં પોતાનું પ્રતિબંધ

આગ્રહણ્ય પડે છે. તદ્વત્ વિઙ્ગપુર. વૃત્તાંત રૂપ આરીસાને અવલોકી વિઙ્ગપુરના જન્મે પોતાનું સ્વરૂપ જાણી શુભપ્રગતિપથના પન્થી બનેા. અમારાથી જેટલી બના તેટલી હકીકત પહેલવહેલી આ પુસ્તકમાં દાખલ કરી છે. જેને પોતાની જન્મભૂમિ માટે સ્વાર્પણની પ્રવૃત્તિ છે તે જન્મીને આ વિશ્વમાં સ્વપરનું શ્રેયઃ કરવા સમર્થ થાય છે. આગળ દ્રોહ છે એવો નિશ્ચય કરી જેઓ વિવેકથી સાહસ કરે છે તેઓ કંઈક શુભ કરવાને સમર્થ થાય છે. બાલલગ્નના મહાપાપી યજ્ઞથી વિઙ્ગપુરનાં જૈનોમાં બાળરંડાઓની સંખ્યા વધી છે અને નિર્માલ્ય પ્રજા ઉત્પન્ન થવા લાગી છે માટે તે દુષ્ટ રોવાજનો નાશ કરવા પ્લેગના રોગના નિવારણની પેઠે ચાંપતા ઉપાયો લેવાની જરૂર છે. મહાત્માઓ-ગુરુઓ શિખામણ આપી શકે છે. શુભ અશુભ માર્ગ દેખાડે છે પરંતુ વિવેકથી પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ કરવી તે તો સર્વના સ્વતંત્ર વિચાર પર છે. જેનો ઉદ્દેશ થવાનો હોય છે તેને સાચી શિખામણ બાકી લાગે છે અને તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે. જેઓને સવળું પણ અવળું પરિણમે છે એવાઓને શિખામણ ખરેખર ત્રિદોષની પેઠે શુભ પરિણમતી નથી. સત્ત્વ સ્વાતંત્ર્ય, ઉદ્યોગ, શુદ્ધપ્રેમ, પરસ્પરોપકાર વગેરે શુભો ખીલ્યાથી દેશના વા સમાજનો ઉન્નતિ થાય છે. સત્ય ગુરુઓની શિક્ષાને જેઓ પ્રાણાર્પણ કરીને આદરે છે તેઓનું કલ્યાણ થાય છે. અને અણુમાંથી તેઓ મહાન બને છે. ગુરુલક્ષ્મી ગુરુની શિક્ષા માનીને નીચના ઉચ્ચ બને છે અને ઉચ્ચ લોકો પ્રમાદથી પતત પામી નીચ બને છે. પોતાના હાથમાં પોતાનું કલ્યાણ છે. પરસ્પર એક બીજાની સાથે સાંકળના અઢાડાની પેઠે જોડાઈ એક બીજાનું ભલું કરી અનંત સુખમય જીવન પ્રાપ્ત કરે!!!

શ્રીમાન્ મહારાજ શ્રી સયાશ્રવા ગાયકવાડ સરદારે સ્થાપન કરેલી સરદારી ગુજરાતી શાળામાં ગુજરાતી છટ્ટા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરી ઉત્તાર્ણ થવાથી ગુણાનુરાગદષ્ટિએ તેમનું કાવ્ય રચનામાં આવ્યું છે. પરગુણપરમાણું પર્વતોક્ત્ય નિત્યં નિજહૃદિ વિકસન્તઃ સન્નિત સન્તઃ કિયન્તઃ શ્રીમાન્ મહારાજ શ્રીસયાશ્રવા ગાયકવાડ સરદારના ગુણોથી આકર્ષાઈને અમોએ તેમના ગુણોનું કાવ્ય લખી તેમનામાં વિઙ્ગપુર વગેરેના ઉન્નતિ કરવાના ભાવનાને હાર્દિક મદદ, સ્વહૃદય દ્વારા પ્રેર્યો છે. શ્રીમાન્ સુખા સાહેબ સંપતરાવ ગાયકવાડ સરદાર સં. ૧૯૭૨ ના કાશ્યુનમાસમાં વિઙ્ગપુરમાં આવ્યા હતા ત્યારે તેમને, વિઘ્નાપુર-વિઘ્નાશાળામાં આતુર્વર્ણિક પ્રજ્ઞના ઉન્નતિ સંબંધી જાહેર બોધ આપ્યા હતા તેથી તેમના હૃદયમાં ઉડી છાપ પડી હતી. તેમજ કડીપ્રાંતના સુખા સાહેબ રા. રા. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ ત્યારે સં. ૧૯૭૦ માં અમને મહેસાણામાં મળ્યા ત્યારે તેમને અનેક બાબતો સંબંધી

ઉપદેશ આપ્યો હોતો તથા તેમને લાડોલમાં પણ સમાગમદ્વારા ઉપદેશ આપ્યો હોતો એ પ્રમાણે ગાયકવાડ સરકાર શ્રીમાન મદારાજન શ્રી સયાજીરાવના રાજ્યમાં શાંતિ-ઉન્નતિ પ્રસરે એમ સત્તાધિકારીઓ વગેરેને પ્રસંગોપાત્ત ઉપદેશ આપવામાં આવે છે એમાં કંઈ દરજ્જા કરતાં વિશેષ કરવામાં આવતું નથી. પૂર્વ કાલમાં મુનિયો પોતાની દરજ્જા અદા કરવા માટે રાજાએ અને પ્રજાને વારંવાર પ્રસંગોપાત્ત ઉપદેશ આપી તેઓનું જીવન સુધારતા હતા. એવા મુનિવરો પ્રગણે અને વિદ્યે-સમાજની પ્રગતિ કરવામાં આત્મ સામર્થ્ય વાપરે અને સર્વનું કલ્યાણ કરે !!

इत्येवं ॐ शान्तिः ३

શ્રીવીરપ્રભુ પદ્મપરંપર જૈનશ્વેતાંવર જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજય-
સૂરિ પારંપર્યપદધારક શ્રીસુખસાગરજી શિષ્ય બુદ્ધિ-
સાગરસૂરિના રચિત વિદ્યાપુર વૃત્તાંતઃ સંપૂર્ણઃ ॥

श्रीमन्त सरकार सयाजीराव गायकवाडना-
गुणोनी स्तुति.

श्रेयःसंततिभूषितः श्रुतकलावारांनिधेः पारगः,
शौटीर्यं कलयन् भुजेन विमलं रक्षाकरं प्राणिनाम् ।
आजन्मोर्जितशुद्धचित्रचरितः संचारकीर्तिव्रजो,
जीयाद् गुर्जरदेशपालक-सयाजीरावभूषः सदा ॥ १ ॥
उन्मार्गस्थजनान् सुमार्गगमनान् संपादयन् नीतितो,
मित्रामित्रसमानदण्डविभवः शिष्टानुरक्षकरः ।
दानं भूरि ससत्क्रियं प्रतिदिनं संराजतेऽस्य प्रभो-
जीयाद् गुर्जरदेशपालक-सयाजीरावभूषः सदा ॥ २ ॥
यस्यानिन्द्यतमप्रतापनिचयः संशोभते सर्वदा,
यातीवास्तमिति प्रचण्डकिरणः संक्षुभ्यमानो हृदि ।